

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
Instytut Programów Szkolnych

PROGRAM LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
DLA PRACUJĄCYCH
NA PODBUDOWIE SZKOŁY PODSTAWOWEJ

H I S T O R I A

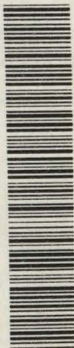
Warszawa 1986

6)

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Ministerium f. Volksbil-
dung und Erziehung
Institut f. Schulprogramme
Lehrprogramm: Geschichte
Allgemeinbildendes Lyzeum
für Werktätige
Warschau: WSiP, 1986.

Georg-Eckert-Institut BS78

1 060 149 X

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
Instytut Programów Szkolnych

PROGRAM LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
DLA PRACUJĄCYCH
NA PODBUDOWIE SZKOŁY PODSTAWOWEJ

H I S T O R I A

Warszawa 1986

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Program przygotowany w Instytucie Programów Szkolnych, w Zakładzie Kształcenia Ustawicznego, zatwierdzony przez ministra oświaty i wychowania w dniu 3 grudnia 1985 roku, nr OP 23-4122-7/85, do realizacji w liceum ogólnokształcącym dla pracujących na podbudowie programowej szkoły podstawowej: od 1 września 1989 roku w klasie I, od 1 września 1990 roku w klasie II, od 1 września 1991 roku w klasie III.

Program opracowano uwzględniając treści programu nauczania historii w szkołach młodzieżowych, dotychczasowe programy nauczania historii w szkołach dla dorosłych, opinie i uwagi zgłoszone przez środowisko naukowe i nauczycielskie.

Recenzenci:

doc. dr hab. Ryszard W. Wołoszyński /IKN - Warszawa/

mgr Tadeusz Grudziński

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

90/1050

© Copyright by

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1986

ISBN 83-02-03361-8

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1986
Wydanie I. Nakład 11 200 + 130 egz.
Ark. druku 3,0 ; ark.wyd. 2,6
WSiP-Zakłady Graficzne w Bydgoszczy
Zam.nr 3776/1060 MOiW-^WM^W

PL
Z-5(1186)

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Nauczanie historii w szkołach dla pracujących, oparte na wybranym materiale z dziejów ojczystych i powszechnych, ma doprowadzić do zrozumienia, że aktualny układ stosunków ekonomiczno-społecznych w Polsce i w świecie jest wynikiem długiego rozwoju, którego siłą motoryczną jest walka klas oraz, że walka ta prowadzi do zwycięstwa socjalizmu na całym świecie.

Nauczanie historii ma na celu kształtowanie i umacnianie uczuć patriotycznych i internacjonalizmu, świadomej i czynnej postawy obywatelskiej wobec budownictwa socjalistycznego, sympatii i szacunku dla innych narodów oraz solidarności z ludźmi walczącymi o społeczne i narodowe wyzwolenie.

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania jest:

- zaznajomienie słuchaczy z dziejami Polski i wybranymi elementami historii powszechnej,
- zaznajomienie z rozwojem środków produkcji i stosunków produkcji oraz rolą mas ludowych i wybitnych jednostek w historii; zapoznanie z dziejami klas i walki klasowej na różnych etapach historycznych, ze szczególnym podkreśleniem roli klasy robotniczej w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne,
- zaznajomienie słuchaczy z najwybitniejszymi osiągnięciami naszego narodu i ludzkości w dziedzinie nauki i kultury,
- doprowadzenie do zrozumienia zasadniczych zależności między poszczególnymi dziedzinami życia społecznego.

Nauczanie historii w szkole dla pracujących ma na celu wszechstronny rozwój słuchaczy pracujących zawodowo i wychowanie ich na świadomych obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a w szczególności:

- kształtowanie naukowego poglądu na świat,
- wychowanie w duchu socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego,
- kształtowanie przekonania o społecznej, ekonomicznej i moralnej wyższości socjalistycznego ustroju społecznego nad ustrojem kapitalistycznym,
- wyrabianie i utrwalanie potrzeby czynnego udziału w socjalistycznej gospodarce i kulturze, kształtowanie i umacnianie zamiłowania i szacunku do pracy, poczucia obowiązku i dyscypliny społecznej,

- praktyczne i teoretyczne przygotowanie uczniów do samokształcenia i wdrażania ich do korzystania z różnorodnych źródeł wiedzy i środków informacji.

TREŚCI KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

S E M E S T R I

Wiomości wstępne. Chronologia, źródła historyczne, literatura naukowa i popularnonaukowa - jej wykorzystanie w procesie uczenia się.

Najwcześniejsze dzieje ludzkości. Podział dziejów ludzkich na epoki. Pojawienie się człowieka na Ziemi i warunki jego życia. Początki organizacji społeczeństwa. Paleolit, neolit, epoka brązu i żelaza.

Cywilizacje Starożytnego Wschodu. Warunki rozwoju gospodarczego Egiptu i Mezopotamii. Powstawanie państwowych. Stosunki społeczne. Rola kapłanów. Początki nauki. Pismo, Sztuka. Osiągnięcia gospodarcze i kulturalne innych ludów Starożytnego Wschodu /Indie, Chiny/.

Starożytna Grecja

- Warunki geograficzne. Rozbicie polityczne Grecji. Miasta-państwa. Rola Greków w basenie Morza Śródziemnego. Wielka kolonizacja.
- Powstanie państwa spartańskiego. Ustrój gospodarczo-społeczny Sparty. Wychowanie spartańskie. Pierwotny ustrój Aten. Reformy Solona. Wojny perskie. Związek Morski. Życie gospodarcze. Zatrudnienie niewolników. Demokracja. Działalność społeczno-polityczna Peryklesa. Rozkwit Aten w V wieku p.n.e.
- Kultura grecka. Wierzenia. Sztuka grecka - architektura, rzeźba, malarstwo. Olimpiady. Pierwsze Igrzyska Olimpijskie 776 rok p.n.e. Teatr grecki. Literatura, nauka, filozofia.
- Okres hellenistyczny. Grecja pod władzą Macedonii. Podboje Aleksandra Macedońskiego - IV wiek p.n.e. Powstanie państw hellenistycznych. Ośrodki kultury hellenistycznej. Osiągnięcia w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki. Sztuka hellenistyczna.

Starożytny Rzym

- Italia i jej mieszkańcy. Początki Rzymu - 754 rok p.n.e. Eksploatacja prowincji. Niewolnictwo. Republika Rzymska. Upadek republiki. Cesarstwo.
- Kultura rzymska. Wpływ kultury greckiej. Wierzenia. Sztuka. Literatura. Prawo rzymskie. Osiągnięcia techniczne Rzymian. Romanizacja prowincji. Powstanie i rozpowszechnienie się chrześcijaństwa.
- Kryzys Imperium Rzymskiego. Kolonat. Kryzys polityczny i gospodarczy imperium. Najazdy barbarzyńców. Podział cesarstwa na Zachodnie i Wschodnie. Upadek Cesarstwa Zachodnio-rzymskiego - 476 rok.

Kształtowanie się średniowiecznej Europy

- Cesarstwo Bizantyjskie. Kontynuacja państwa rzymskiego na greckim podłożu kulturalnym. Kultura bizantyjska, jej wpływ na Europę Zachodnią i Słowian. Arabowie. Islam - wystąpienie Mahometa /622 rok/. Podboje Arabów. Gospodarcze i kulturalne pośrednictwo Arabów między Wschodem i Zachodem.
- Kształtowanie się systemów feudalnych w Europie. Wielka własność feudalna. Seniorzy i wasale. Rycerstwo. Cesarstwo Karola Wielkiego /800 rok/. Początki Francji, Niemiec i Włoch. Odnowa idei cesarstwa - Cesarstwo Ottonów /962 rok/.

Słowianie we wczesnym średniowieczu. Podział Słowian po wędrówkach ludów. Religia Słowian. Początki państw słowiańskich - państwo Samona, państwo Wielkomorawskie, państwa bałkańskie. Wpływy rzymskie i bizantyjskie - Cyryl i Metody.

Sąsiedzi plemion polskich. Początki państwa czeskiego i węgierskiego. Początki państwa ruskiego. Chrystianizacja Czech i Węgier z Zachodu, Rusi z Bizancjum. Słowianie połabscy.

Początki państwa polskiego. Plemiona na ziemiach polskich. Pierwsze organizacje państwowe - Wiślanie, Polanie. Państwo Mieszka I i jego organizacja. Przyjęcie chrześcijaństwa /966 rok/. Walka z naporem feudałów niemieckich. Cedynia /972 rok/.

Bolesław Chrobry. Współpraca z cesarzem Ottonem III, zjazd w Gnieźnie /1000 rok/. Wojny z Henrykiem II, pokój w Budziszynie /1018 rok/. Wyprawa kijowska. Koronacja Bolesława Chrobrego /1025 rok/.

Kryzys państwa piastowskiego. Załamanie się państwa za Mieszka II, straty terytorialne, uzależnienie od cesarstwa. Bunt możnych przeciw dynastii i powstanie ludowe. Odbudowa państwa i organizacji kościelnej za Kazimierza Odnowiciela.

Rywalizacja papieża z cesarstwem. Rola cesarstwa i papieża. Walka kościoła o uwolnienie się spod władzy świeckiej. Uniwersalizm papieski. Schizma wschodnia /1054 rok/. Walka Grzegorza VII z Henrykiem IV. Hegemonia papieża.

Polska w okresie walk Grzegorza VII z Henrykiem IV. Wzrost autorytetu Polski. Koronacja Bolesława Śmiałego /1076 rok/. Spisek możnych, rola biskupa Stanisława, wygnanie króla. Słabość zewnętrzna i wewnętrzna Polski za Władysława Hermana.

Wyprawy krzyżowe. Gospodarczo-społeczne, polityczne i ideologiczne przyczyny krucjat. Chrześcijaństwo a islam. Pierwsza krucjata - 1096 rok. Królestwo Jerozolimskie. Zakony rycerskie. Czwarta krucjata i jej znaczenie. Skutki wypraw krzyżowych.

Polska za Bolesława Krzywoustego. Obrona niezależności Polski od cesarstwa /1109 rok/. Walki o Pomorze Zachodnie. Statut Bolesława Krzywoustego o następstwie tronu /1138 rok/. Rozbicie dzielnicowe Polski.

Pojęcia:

Archeologia, starożytność, niewolnictwo, niewolnik, państwo, monarchia despotyczna, faraon, państwo-miasto, kolonizacja, demokracja ateńska, republika, cesarstwo, kultura antyczna, hellenizm, mit, teatr, olimpiada, świątynia, religia, pogaństwo, chrześcijaństwo, islam, papież, średniowiecze, lokacja, czynsz, inwestytura, feudalizm, senior, wasal, lenno, rycerz.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Kształtowanie się systemów feudalnych w Europie
- Sąsiedzi plemion polskich
- Wyprawy krzyżowe

SEMESTR II

Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Przyczyny pogłębiania się rozbitcia dzielnicowego. Usamodzielnienie się Kościoła. Wzrost znaczenia możnowładztwa /immunitet/. Marchia Brandenburska. Sprowadzenie Krzyżaków /1226 rok/. Powstanie państwa krzyżackiego. Najazd Mongołów, bitwa pod Legnicą /1241 rok/. Zniszczenie wojenne i straty terytorialne Polski dzielnicowej.

Stosunki gospodarczo-społeczne w Polsce w X-XIII wieku. Feudalna własność ziemska. Ludność chłopska i jej świadczenia na rzecz księcia, panów i Kościoła. Osadnictwo na prawie polskim i niemieckim. Rozwój stosunków towarowo-pieniężnych. Lokacje miast. Tworzenie się stanów. Stan mieszczański.

Zjednoczenie państwa polskiego. Czynniki gospodarczo-społeczne sprzyjające zjednoczeniu Polski. Koronacja Przemysława II /1295 rok/. Unia polsko-czeska za Władysława II. Władysław Łokietek i jego walka o zjednoczenie dzielnic. Utrata Pomorza Gdańskiego i Śląska. Koronacja Łokietka /1320 rok/. Wojna z Krzyżakami - Płowce /1331 rok/.

Kultura średniowiecznej Polski. Uniwersalistyczny charakter europejskiej kultury średniowiecznej, jej ścisły związek z ideologią Kościoła. Rola łaciny w Europie Zachodniej. Recepcja kultury łacińskiej w Polsce. Rola zakonów. Piśmiennictwo, książki, biblioteki, szkolnictwo. Zabytki sztuki romańskiej w Polsce.

Monarchia stanowa w Anglii. Geneza państwa angielskiego. Monarchia w walce z Kościołem i baronami /Henryk II i Tomasz Becket/. Wielka Karta Swobód /1215 rok/. Początki parlamentu w Anglii.

Monarchia stanowa we Francji. Monarchia Kapetyngów w walce o zjednoczenie Francji. Rywalizacja francusko-angielska. Konflikt Filipa IV z papieżem. Stany Generalne. Rozwój świadomości narodowej.

Europa Zachodnia w XIII-XIV wieku. Kłęski głodu i epidemie /„czarna śmierć”/. Sytuacja w rolnictwie, rzemiośle i handlu. Konflikty społeczne - powstania chłopskie i walki społeczne w miastach. Zakony żebracze i nowe herezje. Wielka schizma zachodnia i sobory. Wojna stuletnia. Wojny domowe w Niemczech i Anglii. Wzmocnienie monarchii.

Państwo Kazimierza Wielkiego i jego sąsiedzi. Ukształtowanie się monarchii stanowej w Polsce. Statuty wiślicko-piotrkowskie. Działalność gospodarcza i obronna. Założenie Akademii w Krakowie /1364 rok/. Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego; sojusz z Węgrami, kompromis z Czechami, Luksemburgami i Krzyżakami. Opanowanie Rusi Czerwonej. Sprawa następstwa tronu.

Unia polsko-węgierska i polsko-litewska. Konflikt z Krzyżakami. Ludwik Węgierski na tronie polskim. Przywilej koszycki /1374 rok/. Jadwiga królową Polski. Układ w Krewie /1385 rok/. Koronacja Władysława Jagiełły na króla Polski. Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim - Grunwald /15 VII 1410 rok/. Pokój w Toruniu /1411 rok/. Unia w Horodle /1413 rok/.

Husytyzm w Czechach. Konflikty społeczne, narodowe i religijne w Czechach. Jan Hus, jego nauka i śmierć /1415 rok/. Wojny husyckie i ich oddźwięk w Polsce.

Ekspansja turecka. Turcy osmańscy. Podbój krajów bałkańskich. Zagrożenie Węgier i odnowienie unii polsko-węgierskiej - Władysław Jagiellończyk /Warnieńczyk/ na tronie węgierskim. Bitwa pod Warną /1444 rok/. Upadek Konstantynopola /1453 rok/, kresem Cesarstwa Bizantyjskiego.

Kultura polska w późnym średniowieczu. Oświata, nauka, piśmiennictwo w XIV i XV wieku. Polacy na uniwersytetach zagranicznych. Akademia Krakowska, jej upadek i odnowienie. Styl gotycki, zabytki architektury gotyckiej w Polsce. Rzeźba gotycka. Wit Stwosz.

Humanizm i odrodzenie. Renesans włoski. Reakcja przeciwko ideologii średniowiecznej. Humanizm - nowa koncepcja człowieka i świata. Studia nad antykiem. Wybitni przedstawiciele włoskiego odrodzenia. Rozwój kultury mieszczańskiej i kultur narodowych w Europie. Wynalazek druku.

Wielkie odkrycia geograficzne. Przyczyny wielkich odkryć geograficznych. Wyprawy Krzysztofa Kolumba /odkrycie Ameryki - 1492 rok/, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana. Początki europejskich imperiów kolonialnych. Eksploatacja gospodarcza terytoriów zamorskich. Początki niewolnictwa w Ameryce. Nowe ośrodki życia gospodarczego w Europie, nowe szlaki handlowe.

Reformacja i kontrreformacja w Europie. Reformacja w Polsce.

Wystąpienie Lutera /1517 rok/. Walki religijne w Niemczech. Zasięg reformacji w Europie. Nietolerancja religijna w Europie. Inne wyznania. Reformacja w Polsce: luteranie, kalwini, Bracia Polscy tzw. arianie. Tolerancja religijna w Polsce. Konfederacja warszawska /1573 rok/.

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana w Polsce. Dualizm w rozwoju ekonomicznym Europy: droga kapitalizmu i refeudalizacji. Eksport zboża, zaostrenie poddaństwa oraz ucisku chłopów w Polsce. Ograniczenie rozwoju miast.

Odrodzenie w Polsce. Laicyzacja kultury i rozwój pierwiastków narodowych. Rozwój nauki. Mikołaj Kopernik, Andrzej Frycz Modrzewski. Architektura i sztuka odrodzenia w Polsce. Piśmiennictwo.

Polityka zagraniczna Jagiellonów. Wojna 13-letnia z Zakonem Krzyżackim. Pokój w Toruniu /1466 rok/. Likwidacja państwa zakonnego w Prusach /Hołd pruski 1525 rok/. Jagiellonowie na tronie czeskim i węgierskim. Wojny z Moskwą za Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta, ich różne przyczyny.

Rzeczpospolita szlachecka. Rozwój przywilejów szlacheckich. Konstytucja „Nihil Novi” /1505 rok/. Walka szlachty polskiej o egzekucję praw. Rozszerzenie przywilejów szlachty polskiej na szlachtę litewską: unia lubelska /1569 rok/. Wolna elekcja: artykuły henrykowskie i „pacta conventa”.

Pojęcia:

Cech, jarmark, gildia, sołtys, wójt, mieszczanin, patrycjat, styl romański, styl gotycki, kłątwa, herezja, monarchia stanowa, demokracja szlachecka, przywilej, sejm, sejmiki, unia, kościół, sobór, elekcja, humanizm, renesans, poddaństwo, poddany, szlachcic, pańszczyzna, gospodarka folwarczno-pańszczyźniana, oczynszowanie, tolerancja religijna.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Stosunki gospodarczo-społeczne w Polsce w X-XIII wieku
- Uniwersalistyczny charakter kultury średniowiecznej
- Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana w Polsce

SEMESTR III

Wojny w XVII wieku i udział w nich Polski

- Stosunki międzynarodowe w XVII wieku. Rola monarchii habsburskiej w Europie. Rywalizacja Francji z monarchią Habsburgów. Wojna trzydziestoletnia, rola w niej Szwecji i Francji, pokój westfalski /1648 rok/, nowa mapa polityczna Europy. Współdziałanie francusko-tureckie przeciwko Habsburgom. Wzrost znaczenia Rosji na arenie międzynarodowej.
- Konflikt polsko-szwedzki i jego polityczne skutki /Kircholm 1605 rok; Oliwa 1627 rok/. Rozejm w Sztumskiej Wsi /1635 rok/.
- Wojny z Rosją i Turcją. Interwencja polska w Rosji - „dymitriada”, bitwa pod Kłuszynem i zajęcie Moskwy. Powstanie ogólnonarodowe w Rosji, traktat w Dywilinie. Geneza konfliktu polsko-tureckiego: wojna /1620-1621/. Cecora, Chocim.
- Powstanie kozackie na Ukrainie /1648 rok/ pod wodzą Bohdana Chmielnickiego. Uгода perejesławska, przyłączenie Ukrainy do Rosji. Wojny polsko-rosyjskie o Ukrainę. Podział Ukrainy.
- Najazd szwedzki na Polskę /1655 rok/. Sukcesy militarne Szwedów. Ogólnonarodowe powstanie przeciw najeźdźcy. Rola Stefana Czarnieckiego. Utrata lenna pruskiego /1657 rok/. Pokój w Oliwie /1660 rok/.
- Najazd turecki na Polskę /1672 rok/. Bitwa pod Chocimem /1673 rok/. Wzrost zagrożenia ze strony Turcji. Jan Sobieski na tronie polskim. Odsiecz Wiednia /1683 rok/.

Wzrost potęgi Rosji, Prus i Austrii. Umacnianie się władzy centralnej w Rosji, reformy Piotra I. Wojna północna i jej znaczenie. Wzrost znaczenia politycznego Rosji w Europie i w Azji. Rozwój terytorialny państwa prusko-brandenburskiego. Prusy królestwem /1701 rok/. Fryderyk II; wzrost siły militarnej Prus, zabór Śląska przez Prusy. Wielonarodowościowa monarchia habsburska; centralizacja rządów za Marii Teresy.

Polska za panowania Sasów. Najazd szwedzki w okresie wojny północnej i jej skutki dla Polski. Ingerencja państw ościennych w sprawę Polski, „sejm niemy” /1717 rok/. Upadek gospodarczy. Rozkład aparatu państwowego; liberum veto, konfederacje, oligarchia magnacka, walki stronnictw.

Kultura baroku i wczesnego oświecenia w Polsce. Barok w architekturze, sztuce i języku. Obniżenie się kultury za Sasów. Wczesno-oświeceniowe programy reform. Stanisław Leszczyński i Stanisław Konarski. Krytyka liberum veto. Troska o los chłopów. Reforma szkół pijarskich.

Anglia w XVII i XVIII wieku. Rewolucja burżuazyjna w Anglii w połowie XVII wieku. Burżuazyjna monarchia parlamentarna. Rewolucja przemysłowa. Ekspansja kolonialna.

Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Kolonie angielskie w Ameryce Północnej. Wojna o niepodległość w koloniach. Jerzy Waszyngton. Utworzenie Stanów Zjednoczonych /1776 rok/. Polacy w walce o wolność Stanów Zjednoczonych - Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski.

Oświecenie w Europie. Racjonalizm. Światły absolutyzm. Krytyka religii. Encyklopedyści we Francji. Rozwój nauki. Myśl społeczno-polityczna oświecenia i jej przedstawiciele.

Kultura oświecenia w Polsce. Komisja Edukacji Narodowej. Realizacja reform oświatowych. Życie umysłowe. Architektura, malarstwo, teatr.

Pierwszy rozbiór Polski. Reformy sejmu konwokacyjnego i elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego /1764 rok/. Konfederacja barska. Pierwszy rozbiór Polski /1772 rok/. Ożywienie gospodarcze po pierwszym rozbiórze.

Sejm Wielki i Konstytucja 3-go Maja. Ożywienie polityczne w kraju. Sejm Wielki /1788-1792/. Kuźnica Kołłątajowska. Prawo o miastach. Konstytucja 3-go Maja 1791 roku.

Targowica i drugi rozbiór Polski. Opozycja magnacka przeciw reformom Sejmu Wielkiego. Wojna polsko-rosyjska i konfederacja targowicka. Drugi rozbiór Polski /1793 rok/.

Powstanie Kościuszkowskie i trzeci rozbiór Polski. Wybuch powstania 24 III 1794 roku i jego zasięg. Tadeusz Kościuszko naczelnikiem powstania. Uniwersał połaniecki. Rola mieszczan, mas plebejskich i chłopów w powstaniu. Upadek powstania w walce z Rosją i Prusami. Trzeci rozbiór Polski /1795 rok/.

Wielka Rewolucja Francuska. Wybuch rewolucji. Podłoże gospodarczo-społeczne i ideowe. Zburzenie Bastylii 14 VII 1789 roku. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Obalenie monarchii. Dyktatura jakobinów i walka z obcą interwencją. Międzynarodowe znaczenie rewolucji.

Europa w okresie wojen napoleońskich. Francja w okresie konsulatu i cesarstwa. Kodeks cywilny Napoleona. Polityka ekspansji i hegemonia Napoleona na kontynencie. Wojna z Rosją /1812-1813/. Upadek Napoleona.

Sprawa polska w okresie napoleońskim. Emigracja porozbiorowa. Legiony Jana Henryka Dąbrowskiego /1797 rok/; skład społeczny i znaczenie polityczne. Powstanie Księstwa Warszawskiego /1807 rok/. Konstytucja. Sprawa chłopska. Udział Księstwa w wojnach napoleońskich.

Kongres Wiedeński 1815 rok. „Cesarstwo 100 dni”. Nowa mapa polityczna Europy. Utworzenie „Świętego Przymierza”. Powstanie Królestwa Polskiego i jego konstytucja.

Pojęcia:

Absolutyzm, burżuazja, rewolucja burżuazyjna, konstytucja, republika burżuazyjna, monarchia parlamentarna, manufaktura, rewolucja przemysłowa, barok, oświecenie, racjonalizm, konfrontacja, ekspansja, hegemonia.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Kultura baroku i wczesnego oświecenia w Polsce
- Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej
- Kultura oświecenia w Polsce
- Europa w okresie wojen napoleońskich.

S E M E S T R I V

Walka przeciw reakcji w latach 1815-1830. Opozycja przeciwko „Świątemu Przymierzu”. Tajne organizacje spiskowe. Powstanie dekabrystów w Rosji. Rewolucja we Francji i walka Belgów o niepodległość /1830 rok/.

Królestwo Polskie w latach 1815-1830. Powstanie Listopadowe.
Ustrój polityczny Królestwa Polskiego, życie gospodarcze /Ksawery Lubecki, Stanisław Staszic/. Oświata i kultura. Łamanie konstytucji. Tajne związki i ich współpraca z dekabrystami. Sprzysiężenie podchorążych. Wybuch powstania; Piotr Wysocki, Maurycy Mochnacki /29 XI 1830/. Dyktatura Józefa Chłopickiego. Rząd Narodowy i obozy polityczne. Sprawa chłopska. Wojna polsko-rosyjska. Upadek powstania. Znaczenie powstania.

Wielka Emigracja. Ruch spiskowy w kraju. Ośrodki i obozy polityczne emigracji. Hotel Lambert, Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Joachim Lelewel. Gromady Ludu Polskiego. Emisariusze i krajowe środowisko spiskowe. Szymon Konarski. Ideologia i działalność organizacji Piotra Ściegiennego. Związek Plebejuszów.

Ziemie polskie po Powstaniu Listopadowym. Królestwo Polskie. Statut Organiczny. Represje i tendencje rusyfikacyjne. Przemysł. Wzrost liczby proletariatu miejskiego i inteligencji.

Zabór pruski. Reforma regulacyjna. Początki odrodzenia narodowego na Śląsku, Warmii i Mazurach. Praca organiczna w poznańskim.

Rzeczpospolita Krakowska i zabór austriacki. Rzeczpospolita Krakowska łącznikiem między ziemiami polskimi i ośrodkiem kultury. Ossolineum we Lwowie. Zacołanie gospodarcze Galicji.

Rok 1846. Wybuch powstania w Krakowie. Program Rządu Narodowego. Działalność Edwarda Dembowskiego. Postawa chłopów galicyjskich: powstanie chochołowskie, „rabacja”. Śmierć Edwarda Dembowskiego. Upadek powstania. Wcielenie Rzeczypospolitej Krakowskiej do zaboru austriackiego.

Socjalizm utopijny, powstanie socjalizmu naukowego. Rozwój przemysłu w Europie Zachodniej /Anglia, Francja/. Położenie robotników. Socjalizm utopijny i jego znaczenie. Działalność Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Związek Komunistów. „Manifest komunistyczny” /1848 rok/ i jego znaczenie. Socjalizm naukowy a utopijny.

Wiosna Ludów w Europie i na ziemiach polskich. Geneza Wiosny Ludów. Rewolucje we Francji, w Niemczech, w Austrii, w Czechach, we Włoszech i na Węgrzech. Powstanie w poznańskim. Sytuacja w Galicji, uwłaszczenie chłopów. Udział Polaków w ruchach rewolucyjnych 1848-49.

Zjednoczenie Włoch. Włochy po Wiosnie Ludów. Powstanie Królestwa Włoskiego. Likwidacja państwa kościelnego i ostateczne zjednoczenie Włoch /1870/.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w XIX wieku. Rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych. Konflikt między Północą a Południem. Wojna domowa i jej skutki. Rozwój gospodarczy USA w II połowie XIX wieku.

Powstanie Styczniowe. Aleksander Wielopolski, jego program i polityka. „Biali” i „czerwoni”. Manifestacje patriotyczne. Branka. Manifest Rządu Narodowego /22 I 1863 rok/. Oblicze społeczno-polityczne powstania. Partyzancki charakter powstania. Dyktatura Romualda Traugutta i upadek powstania. Europa wobec powstania. Ukaz carski o uwłaszczeniu /1864 rok/.

Pierwsza Międzynarodówka. Rozwój ruchu robotniczego w Europie. Powstanie I Międzynarodówki /1864 rok/. Rola Karola Marksa w I Międzynarodówce. I Międzynarodówka a sprawa polska.

Zjednoczenie Niemiec i przemiany we Francji. Cesarstwo Napoleona III i jego schyłek. Wojna francusko-pruska. Powstanie cesarstwa niemieckiego /1871 rok/. Kapitulacja Francji. Proklamowanie Komuny w Paryżu. Reformy Komuny. Udział Polaków w Komunie. Przyczyny klęski. Znaczenie Komuny dla późniejszych walk proletariatu o władzę.

Sytuacja gospodarcza na ziemiach polskich w II połowie XIX wieku. Rozwój przemysłu na Śląsku. Przemysł w Królestwie Polskim i jego związki z rynkiem rosyjskim. Słabe uprzemysłowienie Galicji i Poznańskiego. Rozwój rolnictwa. Przemiany w strukturze społecznej.

Polityka zaborców wobec społeczeństwa polskiego. Represje w Królestwie po Powstaniu Styczniowym. Rola kultury w rozwoju polskiej świadomości narodowej i walka z rusyfikacją. Praca organiczna.

- Germanizacja i „Kulturkampf” w zaborze pruskim. Komisja Kolonizacyjna. „Hakata”. Ustawa o wywłaszczeniu. Walka o ziemię /Drzymała/. Strajki szkolne /Września/. Walka o polskość na Śląsku, Mazurach, Warmii i Pomorzu /Karol Miarka, Wojciech Kętrzyński, Michał Kajka/.

- Autonomia Galicji w ramach monarchii austro-węgierskiej. Trój-
lojalizm. Kraków ośrodkiem życia umysłowego i artystycznego.

Ruch robotniczy na ziemiach polskich. Pierwsze kółka socjalistyczne w Królestwie. „Wielki Proletariat” /1882 rok/. Ludwik Waryński. Powiązanie z rosyjskim ruchem rewolucyjnym. Proces 29 proletariaczyków. II Proletariat. Związek Robotników Polskich. Marcin Kasprzak, Julian Marchlewski. Dwa nurty w polskim ruchu robotniczym - PPS i SDKPiL. Polska Partia Socjal-Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Ignacy Daszyński.

Ruch ludowy, początki ruchu narodowo-demokratycznego. Powstanie Stronnictwa Ludowego /1895 rok/. Kierunki w ruchu ludowym. Wincenty Witos. Liga Polska, Liga Narodowa. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne - ideologia i działalność. Roman Dmowski.

II Międzynaródówka. Powstanie masowych partii i organizacji robotniczych w Europie. Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Rosji. W.I. Lenin. Partia Pracy w Anglii. Utworzenie II Międzynaródówki /1889 rok/. Walka z rewizjonizmem i reformizmem w międzynarodowym ruchu robotniczym.

Nauka, technika i kultura na przełomie XIX i XX wieku. Osiągnięcia nauk przyrodniczych. Zastosowanie nowych wynalazków w przemyśle i komunikacji. Osiągnięcia nauk społecznych. Kierunki w literaturze i sztuce. Wkład Polaków w dorobek nauki i kultury tego okresu.

Rewolucja 1905-1907. Geneza rewolucji 1905 roku w Rosji. Rola W.I. Lenina i bolszewików. Mieńszewicy i eserowcy. Wpływ wypadków w Rosji na sytuację w Królestwie Polskim. Demonstracje polityczne. Strajki chłopskie. Strajk szkolny. PPS i SDKPiL w okresie rewolucji. Łódzkie powstanie zbrojne. Rozłam w PPS. Społeczny i narodowy charakter rewolucji 1905-1907 na ziemiach polskich.

Pojęcia:

Kapitalizm, imperializm, proletariat, kapitaliści, strajk, walka klasowa, socjalizm utopijny, socjalizm naukowy, partia polityczna, rewizjonizm, reformizm, patriotyzm, germanizacja, autonomia, kolonializm, emigracja, uwłaszczenie.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Ziemie polskie po Powstaniu Listopadowym
- Zjednoczenie Włoch
- Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w XIX wieku
- Polityka zaborców wobec społeczeństwa polskiego.

S E M E S T R V

Geneza I wojny światowej. Podstawowe sprzeczności między mocarstwami na przełomie XIX i XX wieku. Trójprzymierze i Trójporozumienie. Wyścig zbrojeń. Bałkany. Sarajewo. Ruch robotniczy wobec groźby wojny.

Sytuacja polityczna społeczeństwa polskiego w przededniu wojny. Polityka zaborców wobec Polaków. Ruch ludowy w Galicji i Królestwie Polskim. Stanowisko Narodowej Demokracji. Wzrost nastrojów niepodległościowych. Dwie orientacje - na Rosję i na państwa centralne. Walka o reformę wyborczą i ruch niepodległościowy w Galicji. Zbliżenie PPS Lewicy i SDKPiL. Orientacja rewolucyjna.

Przebieg głównych działań wojennych w okresie od 1914-1917. Plany strategiczne państw centralnych i kolonizacji. Wybuch wojny. Działania wojenne na głównych frontach. Wojna pozycyjna. Blokada państw centralnych. Przewrót w technice wojennej: wojna powietrzna i podwodna, użycie broni chemicznej, czołgi. Niepowodzenia wojenne Rosji.

Rewolucja lutowa w Rosji 1917 roku. Obalenie caratu. Dwuwładza. Trudności wewnętrzne i spadek wpływów Rządu Tymczasowego. Rola mieńszewików i eserowców. Przygotowania bolszewików do przejęcia władzy. Tezy kwietniowe Lenina. Walka partii bolszewickiej o poparcie mas.

Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Partia bolszewików organizatorem rewolucji proletariackiej. Leninowski plan zbrojnego powstania. Wybuch rewolucji 7 listopada 1917 roku. Obalenie Rządu Tymczasowego. Ustanowienie dyktatury proletariatu. Komunizm wojenny. Dekrety władzy radzieckiej: dekret o pokoju i dekret o ziemi - ich przełomowe znaczenie. Deklaracja praw narodów Rosji. Udział Polaków w rewolucji. F. Dzierżyński. Historyczne znaczenie Rewolucji Październikowej.

Zakończenie I wojny światowej. Przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny. Pokój brzeski i jego znaczenie. Klęska państw centralnych. Zawieszenie broni 11 XI 1918 roku. Rewolucja w Niemczech w 1918 roku. Republika weimarska. Rozpad monarchii austro-węgierskiej. Rewolucja na Węgrzech.

Społeczeństwo polskie w czasie I wojny światowej. Działania wojenne na ziemiach polskich. Rządy okupantów. Zniszczenia wojenne. Polacy w armiach zaborczych. Stosunek państw walczących do sprawy polskiej w początkowym okresie wojny. Działalność zwolenników orientacji prorosyjskiej i procentralnej. Tworzenie polskich ośrodków politycznych: Naczelny Komitet Narodowy. Legiony, POW i inne formacje wojskowe.

Sprawa polska problemem międzynarodowym. Akt 5 listopada 1916 r. Rada Regencyjna. Umieędzynarodowienie sprawy polskiej. Entanta wobec niepodległości Polski. Orędzie Wilsona 8 I 1918 roku. Komitet Narodowy Polski. Stosunek rewolucji rosyjskiej: orędzie Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, odezwa Tymczasowego Rządu, dekret Rady Komisarzy Ludowych o unieważnieniu traktatów rozbiorowych 29 VIII 1918 roku. Polskie formacje wojskowe we Francji i Rosji.

Nowy układ stosunków politycznych w świecie po I wojnie światowej. Gospodarcze, społeczne i kulturalne następstwa wojny. Sprzeczności między zwyciężkami mocarstwami. Konferencja pokojowa w Paryżu i Traktat Wersalski 1919 rok. Powstanie nowych państw w Europie. Liga Narodów. Wzrost nastrojów rewolucyjnych. Międzynarodowy ruch robotniczy. Sytuacja w ruchu socjaldemokratycznym i komunistycznym.

Państwo radzieckie po I wojnie światowej. Wojna domowa w Rosji i obca interwencja. Zwycięstwo władzy radzieckiej. Odbudowa gospodarcza kraju. Przejście do Nowej Polityki Ekonomicznej /NEP/. Utworzenie ZSRR - XII 1922 rok. Zgon W.I. Lenina 1924 roku. Stalin na czele partii. Walka Stalina z opozycją w partii.

Włochy i Niemcy po I wojnie światowej. Sytuacja we Włoszech po zakończeniu wojny. Narodziny i zwycięstwo ruchu faszystowskiego we Włoszech. Benito Mussolini. Charakterystyka włoskiego faszyzmu. Stosunek Niemiec do postanowień traktatu wersalskiego. Skutki społeczne i gospodarcze klęski Niemiec. Udział USA i Wielkiej Brytanii w odbudowie potencjału gospodarczego Niemiec. Rewizjonistyczna polityka republiki weimarskiej. Konferencja w Locarno i jej znaczenie. Przesłanki powstania ruchu narodowo-socjalistycznego w Niemczech.

Powstanie niepodległego państwa polskiego. Przesłanki odbudowy niepodległej Polski. Rozbrajanie zaborców. Walki z Ukraińcami o Lwów. Powstanie w Wielkopolsce. Walka o władzę. Tworzenie lokalnych ośrodków państwowości polskiej. Rząd ludowy w Lublinie 7 XI 1918 rok. Rady Delegatów Robotniczych. Powstanie rządu centralnego J. Moraczewskiego i jego pierwsze dekryty. Rola Józefa Piłsudskiego. Rząd I. Paderewskiego.

Wojna 1919-1920 roku z Rosją Radziecką. Geneza wojny. Koncepcje polskie: federacyjna i inkorporacyjna. Wyprawa J. Piłsudskiego na Kijów. Kontrofensywa radziecka. Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski w Białymstoku. Bitwa warszawska i bitwa nad Niemnem. Traktat ryski 1921 rok. Następstwa wojny 1920 roku. Konflikt z Litwą.

Ustalenie granicy zachodniej Polski. Postanowienia Traktatu Wersalskiego. Wolne Miasto Gdańsk. Plebiscyty na Warmii, Mazurach i Górnym Śląsku. Powstania śląskie 1919-1921 rok. Spór z Czechosłowacją o Śląsk Cieszyński. Polacy poza granicami Rzeczypospolitej.

Ugrupowania polityczne. Główne partie polityczne: Narodowa Demokracja - St. Grabski. Ruch ludowy: PSL „Piast” i PSL „Wyzwolenie” - W. Witos, M. Rataj. Ruch robotniczy: PPS - I. Daszyński i N. Barlicki, powstanie KPRP - A. Warski, M. Koszutska. Chrześcijańska Demokracja - W. Korfanty.

Demokracja parlamentarna w Polsce. Struktura klasowa społeczeństwa polskiego. Walka o władzę. Reforma rolna. Emigracja zarobkowa. Konstytucja marcowa 1921 rok. i jej charakter. Zamordowanie prezydenta G. Narutowicza. Powstanie rządu centro-prawicowego. II Zjazd KPRP i jego uchwały.

Trudności i osiągnięcia odbudowy i integracji państwa. Zniszczenia wojenne. Zacofanie gospodarcze. Inflacja. Reforma walutowa Wł. Grabskiego. Proces unifikacji w strukturze społecznej, politycznej i gospodarczej w trzech byłych zaborach. Początki budowy portu w Gdyni. Reforma rolna i walka o jej realizację. Ustawodawstwo socjalne. Stan oświaty.

Przewrót majowy 1926 roku w Polsce i początki rządów sanacji. Sytuacja międzynarodowa Polski: Rapallo i Locarno. Geneza i przebieg przewrotu majowego 1926 roku. Ograniczenie roli sejmu i wzmocnienie władzy wykonawczej - „nowela sierpniowa”. Utworzenie BBWR.

Wybory do sejmu w 1928 roku. Początki opozycji parlamentarnej. Osiągnięcia pierwszych lat polityki ekonomicznej rządów „pomajowych”: rozbudowa miasta i portu Gdyni, fabryki „Ursus”, organizacja floty handlowej.

Wielki kryzys ekonomiczny 1929-1933. Światowy kryzys gospodarczy: finanse, przemysł, rolnictwo. Skutki społeczne kryzysu: masowe bezrobocie, ruchy strajkowe. Próby wyjścia z kryzysu. Polityka Franklina D. Roosevelta w St. Zjednoczonych - New Deal.

Dojście Hitlera do władzy. Kryzys w Niemczech i jego konsekwencje społeczno-polityczne. Komuniści i socjaldemokraci wobec narodowego socjalizmu. Hitler kanclerzem Rzeszy 1933 rok. Kształtowanie się dyktatury hitlerowskiej. Ideologia i praktyka faszyzmu niemieckiego /rasizm, obozy koncentracyjne/. Organizacja III Rzeszy.

Agresja faszystowska. Polityka zbrojeń i rewizjonizmu, łamanie postanowień traktatu wersalskiego. Plany podboju Europy. Uchwały VII Kongresu III Międzynarodówki. Wojna domowa w Hiszpanii. Porozumienie Rzym-Berlin-Tokio. Ugodowe stanowisko mocarstw zachodnich wobec zabobczości Włoch /Abisynia/ i Niemiec /Austria/. Kryzys czechosłowacki - układ w Monachium. Likwidacja państwa czechosłowackiego.

ZSRR w latach 30-tych. Rozbicie opozycji w partii. Gospodarka ZSRR w latach 20-tych. Elektryfikacja, industrializacja i przemiany gospodarczo-społeczne. Realizacja pierwszych planów pięcioletnich. Kolektywizacja rolnictwa. Osiągnięcia w dziedzinie kultury, oświaty, szkolnictwa wyższego i nauki. Polityka zagraniczna ZSRR. Kult jednostki - rola J. Stalina w kierowaniu państwem i partią.

Rządy sanacji w okresie kryzysu gospodarczego w Polsce, w latach 1929-1935. Kryzys gospodarczy w Polsce, jego rozmiary i skutki społeczne. Nastroje opozycyjne w społeczeństwie - fala strajków w mieście i na wsi. Działalność „CENTROLEW-u” i KPP. Zjednoczenie ruchu ludowego. Odejście sanacji od zasad demokracji parlamentarnej. Rządy autorytarne J. Piłsudskiego - proces brzeski. Bereza Kartuska. Konstytucja kwietniowa i nowa ordynacja wyborcza 1935 roku.

Polityka wewnętrzna sanacji w latach 1935-1939. Dekompozycja obozu sanacyjnego po śmierci J. Piłsudskiego. Dążenia konsolidacyjne sanacji wokół osoby Rydza-Śmigłego. Obóz Zjednoczenia Narodowego /OZON/ i jego charakter 1937 roku. Polityka władz wobec mniejszości narodowych.

Walka sił opozycyjnych z sanacją. Stanowisko SL i PPS. Walka KPP o front ludowy. Strajk chłopski 1937 roku. Rozwiązanie KPP. Opozycja centrowa - Front Morges. Ewolucja obozu narodowego. Ruch postępowej inteligencji. Aktywność polityczna młodzieży. Przyczyny przetrwania sanacji przy władzy.

Gospodarka w latach 1935-1939. Program walki z kryzysem E. Kwiatkowskiego. Czteroletni plan inwestycyjny i jego modyfikacje. Budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego. Prace nad 6-letnim planem rozbudowy Polskich Sił Zbrojnych. Idea 15-letniego planu perspektywicznego. Rozbudowa warszawskiego i staropolskiego okręgu przemysłowego. Efekty polityki inwestycyjnej państwa. Poprawa sytuacji materialnej społeczeństwa. Próba oceny polityki E. Kwiatkowskiego.

Kultura i oświata II Rzeczypospolitej. Rozwój nauk ścisłych i przyrodniczych. Osiągnięcia nauk technicznych. Burzliwy rozwój nauk humanistycznych i społecznych: socjologia, archeologia, filozofia, historia, historia kultury. Literatura: poezja, proza, krytyka. Film i teatr. Rozwój sztuk plastycznych: awangarda, koloryzm, ekspresjonizm, symbolizm. Muzyka. Rozwój oświaty: wprowadzenie powszechności nauczania na poziomie podstawowym; szkolnictwo średnie i wyższe: reforma szkolna 1932 roku i jej skutki.

Sytuacja międzynarodowa II Rzeczypospolitej w latach 30-tych. Francja i Anglia wobec II Rzeczypospolitej. Próby polityki równowagi. Układ o nieagresji z ZSRR w 1932 roku. Deklaracja o niestosowaniu przemocy z Niemcami w 1934 roku. Sprawa Litwy. Polska wobec konferencji w Monachium. Zajęcie Zaolzia. Odrzucenie niemieckich żądań przez Polskę. Gwarancje brytyjskie. Pakt niemiecko-radziecki w sierpniu 1939 roku. Sytuacja międzynarodowa Polski w momencie wybuchu wojny.

Najazd niemiecki na Polskę - początkiem II wojny światowej. Potencjał militarny, gospodarczy i demograficzny Niemiec i Polski w 1939 roku. Społeczeństwo polskie w obronie niepodległości. Francja i Anglia w stanie wojny z Niemcami - brak działań wojen-

nych na Zachodzie. Pierwsza faza wojny obronnej Polski 1-6 IX - bitwa graniczna. Poczta Gdańska. Westerplatte. Ludność cywilna w obronie Śląska.

Przebieg kampanii wrześniowej od 7 do 17 września. Obrona wybrzeża. Bitwa nad Bzurą. Zatrzymanie Niemców pod Warszawą. Wkroczenie wojsk radzieckich na Ziemię Wschodnie II Rzeczypospolitej. Opuszczenie kraju przez rząd i Naczelnego Wodza. Bitwy pod Tomaszowem Lubelskim i Lwowem.

Ostatnia faza wojny obronnej od 18 IX do 5 X 1939 roku. Obrona i kapitulacja Warszawy i Modlina. Upadek Helu. Bitwa pod Kockiem. Przyczyny klęski wrześniowej. Międzynarodowe aspekty września. Generał W. Sikorski. Utworzenie rządu polskiego we Francji. Tworzenie Polskich Sił Zbrojnych.

Rozwój sytuacji politycznej i militarnej po wybuchu II wojny. „Dziwna wojna”. Układ niemiecko-radziecki z 28 IX 1939 roku. Wcielenie do ZSRR ziem wschodnich II Rzeczypospolitej. Wojna radziecko-fińska. Agresja niemiecka na Danię i Norwegię. Walki na morzach. Klęska i kapitulacja Francji. Przyłączenie do ZSRR Litwy, Łotwy, Estonii i Besarabii. Bitwa o Wielką Brytanię. Inwazja Włoch i Niemiec na Bałkanach i w Afryce. Udział Polaków w walkach na Zachodzie w pierwszym okresie wojny.

Sytuacja narodu polskiego po utracie niepodległości. Podział ziem II Rzeczypospolitej. Generalne Gubernatorstwo. Ziemie wcielone do Rzeszy. Ziemie przyłączone do ZSRR. Cele i charakter okupacji hitlerowskiej. Terror jako metoda rządów okupanta. Planowe wyniszczenie narodu polskiego: masowe mordy, więzienia, obozy koncentracyjne, traktowanie jeńców wojennych, wysiedlenia. Zagłada Żydów i Cyganów. Eksploatacja gospodarcza kraju. Niszczenie dorobku kulturalnego. Polityka władz radzieckich wobec ludności polskiej na terenach przyłączonych.

Najazd Niemiec na ZSRR i agresja Japonii w Azji. Napaść Niemiec na ZSRR 22 VI 1941 roku. Bitwa pod Moskwą. Atak japoński na USA /Pearl Harbour/. Rozwój operacji japońskich. Rok 1942 - szczytowa faza zmagania wojennych. Ofensywa hitlerowska ku Wołdze i Kaukazowi. Walki w Afryce Północnej. Zmagania na Pacyfiku.

Powstanie Wielkiej Koalicji i przełom w działaniach wojennych. Uformowanie się Wielkiej Koalicji. Udział Polski w koalicji - for-

macje polskie na Zachodzie. Bitwa pod Stalingradem i jej przełomowe znaczenie. Bitwa pod Kurskiem. Przełom w walkach o Pacyfik. Klęska wojsk „osi” faszystowskiej w Afryce.

Rząd polski na emigracji. Polityka rządu polskiego na arenie międzynarodowej. Układ polsko-radziecki z VII 1941 roku. Armia Polska pod dowództwem gen. Wł. Andersa w ZSRR i jej wymarsz na Bliski Wschód. Zerwanie przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z rządem polskim w 1943 roku i jego przyczyny. Katastrofa w Gibraltarze /4 VII 1943 rok/. Zmiany w składzie rządu polskiego na emigracji.

Polskie państwo podziemne. Początki konspiracji politycznej i wojskowej. Rozwój ruchu oporu. Dążenia do stworzenia polskiego państwa podziemnego. Delegatura i wojsko. ZWZ /AK, gen. St. Rowecki „Grot”. Główne stronnictwa polityczne i organizacje zbrojne/. Akcja scaleniowa KG AK. Władze na emigracji a podziemie krajowe.

Polscy komuniści w kraju. Sytuacja komunistów polskich przed czerwcem 1941 roku. Trudności odbudowy partii. Grupa inicjatywna w ZSRR. Powstanie PPR i utworzenie Gwardii Ludowej 5 I 1942 rok. Program PPR w 1942 roku - strategia frontu narodowego. PPR a inne nurty podziemia krajowego.

Przejęcie inicjatywy militarnej przez Wielką Koalicję na wszystkich frontach. Ruch oporu w okupowanych krajach Europy i jego znaczenie. Ofensywy radzieckie w latach 1943-1944. Działania radzieckie na Bałkanach. Konferencja w Teheranie. Lądowanie aliantów we Włoszech. Kapitulacja Włoch. Bitwa pod Monte Cassino. Lądowanie w Normandii. Strategiczne bombardowanie Niemiec. Wyzwolenie Francji przez aliantów. Udział Polskich Sił Zbrojnych w walkach na Zachodzie.

Zwycięstwo Wielkiej Koalicji. Klęska Niemiec i Japonii. Ofensywa styczniowa na froncie wschodnim i forsowanie Renu na Zachodzie. Konferencja w Jałcie. Szturm na Berlin. Kapitulacja Rzeszy. Udział jednostek polskich w pokonaniu Niemiec hitlerowskich. Konferencja w Poczdamie. Złamanie oporu Japonii na Pacyfiku. Bombardowanie atomowe w Japonii. Przystąpienie ZSRR do wojny z Japonią. Kapitulacja Japonii.

Polska walcząca. Wielość nurtów i form w polskim ruchu oporu. Walka cywilna: walka gospodarcza, tajne nauczanie, życie kulturalne, prasa, propaganda. Walka zbrojna: partyzantka powrześniowa, sabotaż, dywersja i akty zbrojne. Różne koncepcje walki z okupan-

tem: ZWZ, AK, BCh, AL oraz NOW i NSZ. BCh w obronie Zamojszczyzny
Przygotowania powstańcze. Młodzież w ruchu oporu. Udział duchow-
wieństwa. Powstanie w getcie warszawskim - pomoc dla walczących
Żydów.

Sprawa Polski na arenie międzynarodowej od połowy 1943 roku do
lipca 1944 roku. Sprawa polska w polityce Wielkiej Koalicji. Pow-
stanie i działalność ZPP oraz CBKP. Powstanie I Dywizji im. T.
Kościuszki w ZSRR - bitwa pod Lenino 12 X 1943 rok. Gen. Zygmunt
Berling. Organizowanie I Armii WP. Znaczenie konferencji w Tehera-
nie oraz przebiegu działań wojennych dla sprawy Polski.

Przemiany w życiu politycznym kraju od lipca 1944 roku. Zmiana
strategii PPR w budowie frontu narodowego. Utworzenie Krajowej
Rady Narodowej. Powstanie Rady Jedności Narodowej. Kształt ustro-
jowy przyszłej Polski w programach PPR /Deklaracja listopadowa
z 1943 roku „O co walczymy” i RJN, deklaracja z marca 1944 roku
„O co walczy naród polski”/. Plan „Burza” - aspekty militarne
i polityczne. Pierwsze próby realizacji planu „Burza”: Wołyń,
Wilno, Lwów, Lubelszczyzna.

Powstanie Warszawskie. Sytuacja wojskowa na terytorium Polski
w przededniu wybuchu powstania. Przyczyny powstania. Siły powstań-
cze. Etapy działań bojowych. Bohaterstwo walczących. Postawa lud-
ności. Pomoc anglo-amerykańska oraz ze strony wojsk radzieckich
i polskich. Zrzuty. Upadek powstania i zagłada Stolicy. Spory
o ocenę Powstania Warszawskiego.

Utworzenie i działalność PKWN. Baza społeczna Władzy Ludowej.
Powstanie, skład i charakter PKWN. Manifest Lipcowy. Cele PKWN
i ich realizacja. Utworzenie ludowego Wojska Polskiego. Michał
Rola-Żymierski. Pierwsze układy z ZSRR. Wyzwolenie ziem polskich
między Bugiem a Wisłą. Budowa aparatu władzy ludowej. Dekret o re-
formie rolnej i jego realizacja. Walka polityczna i zbrojna o nową
władzę. Rokowania ze St. Mikołajczykiem.

Pojęcia:

Wojna imperialistyczna, rewolucja socjalistyczna, kontrrewolucja,
dyktatura proletariatu, nacjonalizm, internacjonalizm, rasizm,
fasyzm, kryzys gospodarczy, reforma rolna. demokracja parlamen-
tarna, eksterminacja, ruch oporu, jednolity front klasy robotni-

czej, antyfaszystowski front ludowy, front narodowy, kolektywizacja.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Polacy i sprawa polska w czasie pierwszej wojny światowej.
- Ukształtowanie się granic Polski po pierwszej wojnie światowej.
- Wielki kryzys gospodarczy na świecie i w Polsce.
- Kultura polska 1918-1939.
- Rozwój ruchu oporu w czasie II wojny światowej.

SEMESTR VI

Ustalenie granic polskich po II wojnie światowej. System sojuszów. Kształt terytorialny Polski w programach PPR i rządu polskiego na emigracji. Sprawa granic na konferencji w Jałcie. Układ z ZSRR o przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy gospodarczej - 21 IV 1945 rok. Kwestia polskiej granicy zachodniej w Poczdamie. Odzyskanie dawnych ziem piastowskich nad Odrą i Bałtykiem. Umowa graniczna z ZSRR. Akcje przesiedleńcze i repatriacyjne. Sytuacja międzynarodowa Polski.

Rozwój sytuacji wewnętrznej w Polsce w 1945 roku. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej. Przekształcenie PKWN w Rząd Tymczasowy RP. Uchwały konferencji w Jałcie w sprawie sytuacji wewnętrznej w Polsce. Udział LWP w wyzwaniu wszystkich ziem polskich oraz w operacji berlińskiej. Nowe formy działalności podziemia. Utworzenie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej /28 VI 1945 rok/ i jego skład. Dalszy rozwój aparatu władzy. Powstanie PSL. Układ sił politycznych w Polsce pod koniec 1945 roku. Zniszczenia wojenne, straty ludności. Początki odbudowy i rekonstrukcji gospodarczej.

Proces utrwalania władzy ludowej w latach 1945-1947. Główne stronnictwa polityczne: PPR, PPS, PSL - programy, przywódcy, działalność i wzajemne stosunki. Pozostałe stronnictwa: SL, SD i SP. Nastroje społeczeństwa. Działalność zbrojna podziemia. Walka z legalną opozycją. Referendum i jego wyniki. Wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 I 1947 rok. Zwycięstwo bloku stronnictw demokratycznych.

Skutki II wojny światowej. Rola wielkich mocarstw w urządzeniu świata powojennego. Polityczne następstwa wojny - nowy układ sił na świecie. Straty ludności. Zniszczenia wojenne. Powstanie ONZ. Deklaracja Praw Człowieka. Inicjatywy i formy pomocy dla zniszczonych krajów - UNRA.

Początek „zimnej wojny”. Geneza i pojęcie „zimnej wojny”. Rozpad koalicji antyhitlerowskiej. Narastanie sprzeczności między państwami kapitalistycznymi a ZSRR i krajami demokracji ludowej. Doktryna Trumana. Izolacja gospodarcza i kulturalna krajów socjalistycznych - „żelazna kurtyna”. Wzrost zagrożenia militarnego. Powstanie NATO.

Rola polityczna i militarna Stanów Zjednoczonych. Potencjał militarny i gospodarczy. Formy uzależnienia innych krajów, kredyty, pomoc militarna. Związki z Europą Zachodnią. Plan Marshalla.

Pozycja polityczna i militarna ZSRR. Rola armii radzieckiej w wyzwoleniu Europy środkowowschodniej i krajów bałkańskich. Zajęcie wschodniej Austrii. Odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych. Rozbudowa gospodarki narodowej. Wzrost znaczenia międzynarodowego ZSRR. Pozycja WKP /b/ w światowym ruchu komunistycznym.

Powstanie krajów demokracji ludowej. Kształtowanie się ustroju demokracji ludowej jako formy dyktatury proletariatu. Podstawowe reformy społeczno-gospodarcze. Przejmowanie władzy przez partie komunistyczne i robotnicze - walka z opozycją. Zjednoczenie ruchu robotniczego. Powstanie Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych 1946 roku. Potępienie Jugosławii. Błędy i wypaczenia w sprawowaniu władzy. Kształtowanie się wspólnoty państw socjalistycznych - RWPG. Budowa podstaw socjalizmu: industrializacja i kolektywizacja wsi.

Powstanie dwóch państw niemieckich. Postanowienia poczdamskie i ich realizacja. Strefy okupacyjne. Proces w Norymberdze. Polityka mocarstw zachodnich wobec Niemiec. Bizonia. Trizonia. Powstanie RFN i NRD. Odmienne drogi rozwoju. Rozwój gospodarczy i remilitaryzacja Niemiec.

Sytuacja na Dalekim Wschodzie. Rola Stanów Zjednoczonych. Okupacja Japonii i jej zakończenie. Powstanie Chińskiej Republiki Ludowej 1949 rok. Początki dekolonizacji i jej geneza: Filipiny, Indonezja, Indochiny, hinduska droga do niepodległości - M. Gandhi i J. Nehru. Utworzenie państw demokracji ludowej w Wietnamie Północnym i Korei Północnej. Wojna koreańska. Powstanie SEATO.

Przeobrażenia społeczno-gospodarcze w Polsce w latach 1947-55. Trzyletni plan gospodarczy i jego osiągnięcia. Odbudowa kraju. Założenia planu 6-letniego i jego modyfikacja. Industrializacja. Priorytet dla przemysłu ciężkiego. Rozwój przemysłu stoczniowego. System nakazowo-rozdzielczy. Kurs na kolektywizację gospodarki chłopskiej. Bilans planu 6-letniego. Dysproporcje w rozwoju gospodarczym. Polska krajem przemysłowo-rolniczym. Rozwój ośrodków miejscowych i postęp w urbanizacji. Przemiany struktury społecznej - wzrost potencjału klasy robotniczej.

Przemiany polityczne w Polsce w latach 1948-1953. PPR i PPS - poglądy na budowę socjalizmu w Polsce. Ruch młodzieżowy. Powstanie ZMP. Zmiana kursu politycznego w PPR 1948 roku i jej przesłanki. Nasilenie się tendencji dogmatycznych. Teza o „prawicowo-nacjonalistycznym odchyleniu”. Usunięcie Władysława Gomułki. Bolesław Bierut sekretarzem generalnym PPR. Powstanie PZPR w grudniu 1948 roku. Teza o zaostrzającej się walce klasowej i jej skutki. Wypaczenie w systemie sprawowania władzy; odstępstwa od demokracji, łamanie praworządności. Zjednoczenie ruchu ludowego /ZSL/. Działalność sojusznicznych stronnictw. Ofensywa ideologiczna w propagandzie i kulturze. Stosunki państwo-Kościół. Konstytucja PRL 1952 roku.

Przewyciężenie błędów i skutków kultu jednostki przez kraje socjalistyczne. Śmierć Stalina. Przewyciężenie wypaczeń socjalizmu w ZSRR. Powstanie Układu Warszawskiego 1955 rok. Normalizacja stosunków z Jugosławią. Model ustrojowy Jugosławii. XX Zjazd KPZR 1956 rok i jego wpływ na proces demokratyzacji życia politycznego w krajach socjalistycznych. Kryzys polityczny na Węgrzech - walka z kontrrewolucją. Wkroczenie Armii Radzieckiej.

Październik 1956 roku w Polsce. Geneza października 1956 roku. Znaczenie uchwał II Zjazdu PZPR marzec 1954 roku. Znaczenie XX Zjazdu KPZR dla rozwoju sytuacji w Polsce. Krytyka błędów w sprawowaniu władzy i naruszaniu praworządności. Zmiana atmosfery w życiu politycznym. Dyskusje prasowe i środowiskowe - tzw. odwilż. Podziały w kierownictwie PZPR. Wydarzenia poznańskie 28 VI 1956 rok. Powstanie rad robotniczych. Uchwały VII i VIII Plenum KC PZPR i ich znaczenie. Władysław Gomułka na czele partii. Ukształtowanie się stosunków polsko-radzieckich na nowych podstawach /umowa z 18 XI 1956 roku/.

Sytuacja polityczna i społeczna po październiku 1956 roku i w latach sześćdziesiątych. Trwałe i nietrwałe skutki Października. Przywracanie praworządności. Rehabilitacja niesłusznie oskarżonych i skazanych. Porozumienie z Kościołem /uwolnienie prymasa Stefana Wyszyńskiego/. Zmiany w polityce rolnej - odstąpienie od masowej kolektywizacji wsi. Wybory w 1957 roku i wzrost roli Sejmu. Uchwały IX Plenum KC PZPR. Aspiracje społeczeństwa, a możliwości ich zaspokojenie /wyż demograficzny, wzrost wykształcenia społeczeństwa/. Zaostrzenie stosunków państwo-Kościół w 1966 roku. Wypadki marcowe w 1968 roku jako przejaw kryzysu politycznego.

Spadek autorytetu Wł. Gomułki. Układ o podstawach normalizacji stosunków Polska-RFN 7 XII 1970 roku. Wybuch protestu robotniczego na Wybrzeżu. VII Plenu KC PZPR 20 XII 1970 rok i zmiany w kierownictwie partii: E. Gierek I sekretarzem KC PZPR.

Gospodarka polska w latach 1956-1970. Nowe zasady bilateralne polsko-radzieckie. Rezygnacja z administracyjnych metod kolektywizacji gospodarki rolnej. Próby reformy gospodarczej. Rozbudowa nowych gałęzi gospodarki narodowej: przemysł stoczniowy, chemia, elektronika. Budowa zagłębia miedziowego w Lubinie i siarkowego w Tarnobrzegu. Poszukiwanie nowych źródeł energetycznych. Budownictwo mieszkaniowe. Próby reformy gospodarczej w latach 1969-70.

Polityka społeczno-gospodarcza państwa w latach 70-tych. Kryzys 1980 roku. Nowa polityka gospodarcza i jej uwarunkowania /modernizacja gospodarki i wzrost dochodu narodowego/. Aktywność międzynarodowa Polski /KBWE - VII 1975 rok/. Załamanie się koniunktury gospodarczej na Zachodzie /1973-74/ i jego wpływ na polską ekonomikę. Osiągnięcia i błędy w polityce gospodarczej /rozbudowa i modernizacja przemysłu oraz forsowanie nieefektywnych inwestycji, nieracjonalne wykorzystanie kredytów zagranicznych/. Skutki błędnych decyzji gospodarczych. Stagnacja produkcji rolnej, pogłębienie nierównowagi rynkowej. Wypadki czerwcowe 1976 roku jako symptom kryzysu społeczno-gospodarczego. Niepowodzenie prób manewru gospodarczego i wzrost zadłużenia kraju. Nowelizacja konstytucji PRL - ustawowe usankcjonowanie kierowniczej roli PZPR w państwie. Zmiany podziału administracyjnego kraju i ich skutki. Ograniczenie roli rad narodowych. Deformacje w sprawowaniu władzy. Zerwanie więzi z klasą robotniczą. Opozycja antysocjalistyczna /KOR i KPN/. Wybór Polaka papieżem w X 1978. roku - Jan Paweł II. Wybuch protestu robotniczego na Wybrzeżu i w całym kraju /VII-VIII 1980 rok/. Podpisywanie umów społecznych z załogami zakładów pracy Wybrzeża i Śląska.

Przewyciężenie kryzysu politycznego i społeczno-gospodarczego. Działania na rzecz odnowy socjalistycznego państwa. Zmiany w kierownictwie władz. Rejestracja NSZZ „Solidarność” i jego działalność. IX Nadzwyczajny Zjazd - program działania partii. VII 1981 rok. Wojciech Jaruzelski - I sekretarzem KC PZPR. I Zjazd delegatów NSZZ „Solidarność”. Narastanie tendencji konfrontacyjnych. Wprowadzenie stanu wojennego 13 XII 1981 roku i jego następstwa. Reformy

w zakresie sprawowania władzy i funkcjonowania gospodarki narodowej - początki reformy gospodarczej. Zniesienie stanu wojennego 22 VII 1983 roku.

Polska polityka zagraniczna. Polska w obozie państw socjalistycznych. Układ w Zgorzelcu /1950 rok/. Udział w RWPG i Układzie Warszawskim. Polskie inicjatywy rozbrojeniowe. Plan Rapackiego /1957 rok/ i Plan Gomułki /1963 rok/. Rola Polski w ONZ /udział w komisjach rozjemczych ONZ oraz Doraźnych Siłach Pokojowych ONZ na Bliskim Wschodzie/. Stosunki z krajami Trzeciego Świata. Układ z RFN /XII 1970 rok/. Polska wobec głównych konfliktów współczesnego świata. KBWE i udział Polski.

Osiągnięcia nauki i kultury Polski Ludowej, wkład Polaków do kultury światowej. Rozwój oświaty /likwidacja analfabetyzmu, upowszechnienie czytelnictwa, upowszechnienie wychowania przedszkolnego, realizacja idei wykształcenia średniego/. Rozwój szkolnictwa wyższego. Upowszechnienie kultury. Rozwój ruchu wydawniczego i środków masowej komunikacji: radio, telewizja, film. Osiągnięcia polskie na tle nauki i kultury światowej: muzyka, sztuki plastyczne, film, teatr, nauka. Rola sportu w życiu społecznym.

Socjalizm jako system światowy. Rozwój gospodarczy krajów socjalistycznych. Aktywizacja i działalność RWPG. Przemiany polityczne i rozwój społeczno-gospodarczy Węgier w latach 60-tych. Kryzys polityczny i narastanie kontrrewolucji w Czechosłowacji w 1968 roku - wkroczenie wojsk państw Układu Warszawskiego. Układ NRD i RFN - powszechne uznanie NRD na forum międzynarodowym. Rozszerzenie się socjalizmu poza Europę. Rewolucja socjalistyczna na Kubie. Zjednoczenie Wietnamu i walka z interwencją USA. Zwycięstwo sił rewolucyjnych w Angoli, Etiopii i Jemenie południowym.

Świat kapitalistyczny. Rola USA. Funkcjonowanie systemu parlamentarnego w Europie: rola socjaldemokracji, chrześcijańskiej demokracji, partii komunistycznych. Rozwój gospodarczy. Procesy integracyjne w polityce i gospodarce. Powstanie EWG w 1958 roku. Problemy związane z dekolonizacją. Przemiany polityczne w RFN i jej miejsce w EWG i NATO. Polityka RFN wobec krajów socjalistycznych. Kraje Trzeciego Świata. Rozkład imperiów kolonialnych i powstanie niepodległych państw. Neokolonializm i polityka interwencji zbrojnej państw imperialistycznych. Powstanie państwa izraelskiego

i początek konfliktu na Bliskim Wschodzie. Kraje arabskie, wojna algierska. Czarna Afryka. Osiągnięcia i trudności państw Trzeciego Świata. Konflikty w Ameryce Łacińskiej i Azji. Konflikty arabsko-izraelskie.

Pojęcia:

Nacjonalizacja, sojusz robotniczo-chłopski, demokracja ludowa, demokracja socjalistyczna, praworządność socjalistyczna, leninowskie normy życia politycznego, komunizm, „zimna wojna”, pokojowe współistnienie, kryzys światowego systemu kapitalistycznego, neokolonializm, „Trzeci Świat”, rewolucja naukowo-techniczna, środki masowego przekazu.

Przykładowe tematy do pracy samodzielnej słuchaczy:

- Wzrost znaczenia międzynarodowego ZSRR po II wojnie światowej.
- Odbudowa i rozbudowa gospodarki polskiej w latach 1944-1949.
- Walka o pokój i powszechne rozbrojenie.
- Nauka, kultura i oświata w Polsce Ludowej.

WAGNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

WAGI OGÓLNE

Materiał nauczania historii stanowi w każdym semestrze pewną zamkniętą całość. Zakres chronologiczny materiału nauczania stopniowo się zmniejsza, co ma ułatwić systematyczne wprowadzenie większej liczby faktów i uwzględnienie bardziej złożonych związków między nimi.

Podstawowy materiał stanowią dzieje Polski. Szerokość ram chronologicznych i wymiar godzin nie pozwala na obszerniejsze potraktowanie dziejów powszechnych. Ujęte one zostały fragmentarycznie, przy czym uwzględnione są te wydarzenia z historii powszechniej, które są ważne dla zrozumienia współczesnego życia oraz te, które ściślej się wiążą z dziejami Polski. Fragmentaryczność materiału z historii powszechniej stwarza konieczność kształtowania szeregu pojęć historycznych przede wszystkim w oparciu o materiał dotyczący dziejów Polski.

Nauczając historii należy pamiętać o tym, że warunki obecne, w jakich żyje słuchacz, są zupełnie różne od tych, jakie były w przeszłości i że fakty, które są przedmiotem poznania na lekcjach historii, nie są dostępne jego bezpośredniej obserwacji.

Nakłada to na nauczyciela obowiązek stosowania takich metod pracy, jakie w pełni uwzględniają tę właściwość przedmiotu nauczania. Służyć temu powinno właściwe wykorzystanie środków poglądowych, które ułatwiają powstawanie wyobrażeń o odległej przeszłości oraz kształtują pojęcie czasu historycznego.

Przy przygotowywaniu się nauczyciela do zajęć konieczne jest analizowanie sposobu realizacji poszczególnych tematów z punktu widzenia rozwijania aktywności i samodzielności myślenia słuchaczy i przygotowania ich do pracy samokształceniowej. W tym systemie kształcenia ważną rolę przypada powtarzaniu i utrwalaniu wiadomości. Wśród różnych sposobów utrwalania wiadomości dużą rolę odgrywa posługiwanie się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych, czyli na stałym i systematycznym wiązaniu materiału z poznanymi już przez uczniów faktami. W ten sposób każdy nowy element, odpowiednio powiązany z materiałem już przyswojonym, wzbogaca istniejące już związki, wytwarza nowe, rozszerza i utrwala wiedzę słuchaczy. Wiele uwagi należy poświęcić powtarzaniu i

sumowującemu większe całości opracowanego materiału. Takie powtórzenia pozwalają na szersze omówienie danego okresu historycznego i wyprowadzenie wniosków ogólnych, służą więc utrwalaniu materiału już przyswojonego, poprzez konieczność posłużenia się nim w odmiennych sytuacjach poznawczych. Pod koniec semestru należy w sposób systematyczny powtórzyć cały materiał nauczania - służy to ostatecznemu utrwaleniu wiadomości zdobytych w danym okresie nauki.

W nauce historii uczeń operuje pojęciami, które niekiedy są mu zupełnie obce, bądź znane jedynie z brzmienia. Pojęcia te są często wieloznaczne, sens ich zmienia się w zależności od okresu dziejowego, w którym występują, np. chłop, pan, robotnik, rząd, sejm, rewolucja, itp. Aby doprowadzić słuchaczy do zrozumienia danego pojęcia historycznego, trzeba zwracać uwagę na jego konkretne elementy, np. na treść pojęcia „chłop feudalny” składa się pojęcie: pracy na roli, zależności od pana, obowiązku świadczeń na jego rzecz. Kształtowanie pojęć, stanowiących uogólnienie wysokiego rzędu, jak: klasa, społeczeństwo, państwo, feudalizm, kapitalizm, jest procesem długotrwałym.

W poszczególnych semestrach wzbogaca się treść tych pojęć, wzrasta liczba składających się na nie elementów i dopiero na podstawie stopniowo nagromadzonego i stale porządkowanego materiału uczniowie będą mogli w toku nauki dojść do zrozumienia danego pojęcia.

Należy od słuchaczy wymagać znajomości określonej liczby faktów historycznych wraz z datami zamieszczonymi w materiale nauczania dla poszczególnych semestrów oraz umiejętności umiejscowienia konkretnej daty w odpowiednim stuleciu.

W celu wdrażania uczniów do lokalizacji wydarzeń historycznych należy bezwzględnie posługiwać się mapami historycznymi oraz korzystać z mapek w podręczniku i w atlasie historycznym. Z uwagi na wielkie znaczenie materiałów wizualnych, ułatwiających zbliżenie przeszłości do wyobraźni słuchacza i rozwijanie pojęć historycznych, należy jak najczęściej, jako pomoce naukowe wykorzystywać /uczyć słuchaczy wykorzystywania w procesie uczenia się/ przedmioty rzeczywiste: zabytki, eksponaty muzealne. Zastępczo mogą służyć do tego celu: ilustracje, fotografie przedstawiające narzędzia, sprzęt, ubiory, zabytki architektury, rzeźby, malarstwo.

Podstawową pomocą w nauczaniu historii jest podręcznik, dlatego dużo uwagi należy poświęcić wdrażaniu słuchaczy do umiejętnego po-

sługiwania się podręcznikiem, do korzystania zarówno z tekstu, jak z ilustracji, z mapek, z zestawień chronologicznych, synchronistycznych, itp. Tekst, pytania i ćwiczenia oraz ilustracje w podręczniku mogą stanowić podstawę samodzielnej nauki. Należy zachęcać słuchaczy do lektury odpowiednich powieści historycznych oraz niezbyt trudnych opracowań popularnonaukowych.

W miarę możliwości należy wykorzystywać również przeźrocza a zwłaszcza filmy, zarówno oświatowe jak i fabularne. Film daje możliwość przedstawienia przeszłości w ruchu i działaniu, a przez to, ułatwia pełniejsze i bardziej bezpośrednie poznanie omawianego zagadnienia. Łączy się z tym konieczność odpowiedniego przygotowania słuchaczy, ukierunkowania ich obserwacji, powiązania treści filmu z materiałem nauczania, wydobycia istotnych zagadnień potrzebnych dla osiągnięcia zamierzonego celu, sprawdzenia czy uczniowie dobrze zrozumieli film. Można także podać wiadomości uzupełniające lub bardziej interesujące słuchaczy szczegóły, związane z tematyką filmu.

Materiał nauczania podany w programie powinien być uzupełniany wiadomościami z przeszłości regionu, w którym znajduje się szkoła. Wiadomości te obejmują zagadnienia polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturalne.

Przez zaznajomienie słuchaczy z zabytkami przeszłości, znajdującymi się w danej miejscowości lub okolicy oraz przez wiązanie ważniejszych momentów z dziejów regionu z odpowiednim tematem programu, uświadamia się słuchaczom ścisły związek poszczególnych środowisk z całością państwa i jego dziejami. Specjalną uwagę należy zwrócić na te zagadnienia, które wiążą się z walką Polaków o wyzwolenie społeczne i narodowe. Poznanie przeszłości regionu i jego dnia dzisiejszego powinno następować stopniowo, w miarę narastania materiału z historii Polski.

Dodatkowy materiał nauczania z historii regionalnej należy jednak ograniczać do niezbędnych tylko elementów, aby nie spowodować przeciążenia słuchaczy.

Nauczanie historii powinno cechować dążenie do wzajemnego powiązania różnych dziedzin życia społecznego. Dlatego trzeba zbierać i syntetyzować wiadomości zdobyte przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów. Wiadomości zdobyte na lekcjach historii stać się będą cenną pomocą w realizacji programu propedeutyki nauki o społeczeństwie. Materiał nauczania historii stanowi podbudowę

ugruntowania i usystematyzowania problematyki materializmu historycznego, dostarcza wielu przykładów do wychowania w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu.

Realizując program trzeba mieć na uwadze fakt, że słuchacze żyją w konkretnej rzeczywistości społecznej, stykają się codziennie z problemami o charakterze społeczno-politycznym, mają własne doświadczenia z pracy w organizacjach społecznych, politycznych oraz z udziału w pracy zawodowej.

Należy wydobywać i porządkować wiadomości słuchaczy uzyskane w czasie poprzedniej nauki oraz te, które pochodzą z pozaszkolnych źródeł informacji i korzystając z nich, rozwijać i pogłębiać wiedzę oraz umiejętności wskazane w programie nauczania.

Istotną pomoc w samodzielnej pracy słuchaczy powinny stanowić emitowane przez radio i telewizję programy historyczne.

Celowe i świadome włączenie do procesu nauczania i samokształcenia pozaszkolnych źródeł wiedzy, może być istotnym czynnikiem wpływającym na pełną i efektywną realizację programu nauczania historii.

Stosunkowo duży zakres materiału, w zasadzie wyklucza w szkole wieczorowej możliwość realizacji programu tylko w systemie lekcyjnym. Nakłada to na nauczycieli obowiązek dokonania wyboru tematów, które słuchacze będą opanowywać samodzielnie.

Pozostawiając nauczycielom pełną swobodę w doborze tematów, w każdym semestrze zaproponowanych jest kilka tematów przykładowych, które mogą być przedmiotem samodzielnej pracy słuchaczy.

Zakłada się, że semestr pierwszy /celowe ograniczenie zakresu materiału nauczania/, będzie głównie poświęcony przygotowaniu słuchaczy do pracy samokształceniowej w semestrach następnych. Dlatego też, wybrane tematy będą przede wszystkim służyły wdrożeniu słuchaczy do nauki samodzielnej i nauczania ich techniki pracy umysłowej, specyficznej dla historii.

WAGI SZCZEGÓŁOWE O REALIZACJI PROGRAMU

Semestr I - 2 godziny tygodniowo

Materiał nauczania w semestrze I obejmuje okres od najdawniejszych dziejów ludzkości do rozbitcia dzielnicowego w Polsce za panowania Bolesława Krzywoustego. Wiadomości z dziejów powszechnych w większości przypadków uwzględniono jedynie w zakresie niezbędnym do zrozumienia przez słuchaczy historii ojczystej.

W zakresie dziejów starożytnych należy skoncentrować pracę wokół genezy wartości kulturalnych, które wytworzone w starożytności stały się następnie dziedzictwem Europy i Polski. Na przykładzie cywilizacji starożytnych należy dać elementarny pogląd na funkcję państwa, organizacji kultury i nauki w społeczeństwie klasowym. Zapoznanie się ze stosunkami panującymi w Atenach w V wieku p.n.e. pozwoli słuchaczom zrozumieć, jak zatrudnienie w produkcji niewolnej siły roboczej umożliwiło udział obywateli w życiu społeczno-politycznym, jak w tych warunkach rozwijały się instytucje demokratyczne oraz kultura naukowa i artystyczna. Akcent należy położyć na fakt, że zrodzona w miastach greckich kultura zyskała następnie w okresie hellenistycznym wymiar uniwersalny. Okres rzymski ma zapoznać słuchaczy ze znaczeniem instytucji i idei, które przetrwały państwo rzymskie i odgrywały poważną rolę w następnych epokach. Należą do nich: koncepcja cesarstwa uniwersalnego, Kościół, prawo rzymskie, język łaciński.

Podstawowa wiedza o Europie wczesnośredniowiecznej powinna objąć znajomość jej podziału politycznego i kulturalnego, panujących w niej tendencji uniwersalistycznych reprezentowanych na Zachodzie przez wskrzeszone cesarstwo i rywalizujące z nim papieństwo oraz znajomość feudalnego ustroju i jego form w okresie tzw. rozdrobnienia feudalnego.

W nawiązaniu do wiadomości z dziejów powszechnych należy zwrócić szczególną uwagę na miejsce państwa polskiego w średniowiecznej Europie, znaczenie polityczne i kulturalne wprowadzenia chrześcijaństwa oraz istotę walk pierwszych Piastów z cesarstwem o niezależność polityczną.

Przypominamy, że semestr pierwszy powinien przygotować słuchaczy do pracy samokształceniowej w semestrach następnych.

Semestr II - 2 g o d z i n y t y g o d n i o w o

Materiał nauczania w semestrze II obejmuje okres od rozbitcia dzielnicowego Polski do końca XVI wieku.

Istotną sprawą jest ukazanie rozwoju społecznego i ekonomicznego kraju oraz zwrócenie uwagi na zmierch uniwersalizmu i kryzys reprezentujących go instytucji z jednej strony, z drugiej zaś przewyciężenie rozdrobnienia feudalnego i początki narodowych monarchii stanowych w Europie, co stanowi tło dziejów Polski w okresie zwanym schyłkiem średniowiecza.

Zapoznając słuchaczy z państwem polskim XIV i XV wieku, należy zwrócić uwagę na fakt, że odpowiada ono modelowi państwa, jaki zaplował w owym okresie w innych krajach Europy Środkowej i Zachodniej. Oprócz charakterystyki formy państwa należy zaakcentować wzrost znaczenia międzynarodowego Polski za Kazimierza Wielkiego i pierwszych Jagiellonów.

Charakterystyka „złotego wieku” w Polsce w aspekcie gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym powinna być poprzedzona charakterystyką analogicznych zjawisk w skali europejskiej. Dzięki temu, przy omawianiu stosunków w Polsce można odwołać się do tła powszechnodziejowego. Zwracając uwagę na udział Polski w przemianach ogólnoeuropejskich, słuchacze powinni również dostrzegać odrębności rozwojowe Polski, przejawiające się w jej ustroju politycznym i rozległej tolerancji religijnej.

Semestr III - 2 g o d z i n y t y g o d n i o w o

Materiał nauczania w semestrze III obejmuje okres od początku wieku XVII do Kongresu Wiedeńskiego /1815 rok/.

Wojny polskie w XVII wieku należy przedstawić w powiązaniu z dokonyjącymi się współcześnie zmianami w międzynarodowym układzie sił. Słuchacze powinni także zrozumieć, że osiągnane w toku wojen zwycięstwa nie stanowiły należytej rekompensaty za poważny wysiłek zbrojny i zniszczenia kraju.

Wiek XVIII jest okresem głębokich przeobrażeń społeczno-politycznych, ekonomicznych, ustrojowych i kulturalnych w świecie oraz w dziejach naszego narodu. Ograniczając się do Europy Środkowej i Wschodniej należy wskazać na wzrost znaczenia monarchii absolutnych w Rosji, Prusach i Austrii, postępujący równolegle do upadku

gospodarczego i kulturalnego państwa polskiego w pierwszej połowie XVIII wieku. Należy przy tym zwrócić uwagę na genetyczny związek między wojnami XVII wieku a słabością Polski w stuleciu następnym.

Po okresie zastoju wstąpiła Polska około połowy XVIII wieku, na drogę rozwoju i postępu. Przemoc państw ościennych pozbawia naród polski własnej państwowości, a tym samym ogranicza możliwości jego rozwoju i przekształcenia się w pełni nowoczesne społeczeństwo. Naród polski nigdy nie pogodził się z utratą niepodległości, dlatego też walka o jej odzyskanie stanowi główny wątek naszych dziejów porozbiorowych.

Znajomość wydarzeń okresu oświecenia w Europie i w Polsce powinna umożliwić słuchaczom zrozumienie podstawowych prawidłowości rewolucji burżuazyjnych w Europie, a także wagę przemian społeczno-gospodarczych, kulturalnych i politycznych, jakie dokonały się w Polsce. Należy silnie akcentować dążenia reformatorskie, przemiany w rolnictwie, powstanie i rozwój manufaktury, wzrost znaczenia mieszczaństwa, powstanie i działalność Komisji Edukacji Narodowej, rozwój literatury i jej patriotyczne zaangażowanie, reformy ustroju politycznego z wiekopomną Konstytucją 3-go Maja, bohaterską walką o niepodległość w 1794 roku.

Słuchacze powinni zrozumieć, że rozbiory i ostateczny upadek Rzeczypospolitej dokonały się w momencie odrodzenia życia gospodarczego, politycznego, a także kulturalnego; mocarstwa sąsiadujące z Polską zniszczyły organizm żywy i rozwijający się.

Analizując okres napoleoński, duży nacisk należy położyć na walkę Polaków o odzyskanie niepodległości. Na przykładzie Legionów trzeba pokazać demokratyczny kierunek przemian kontynuowanych przez postępową część narodu po utracie niepodległości.

Okres Księstwa Warszawskiego stwarza okazję do ukazania zdolności organizacyjnych Polaków, którzy wkrótce po rozbiorach potrafili zorganizować państwo i skutecznie walczyć o jego utrzymanie, a nawet rozszerzenie granic.

Historię powszechną tego okresu należy analizować pod kątem rozwoju stosunków kapitalistycznych w Europie.

Semestr IV - 2   g o d z i n y   t y g o d n i o w o

Materiał nauczania w semestrze IV obejmuje okres od 1815 roku do wybuchu I wojny światowej.

Walka sił rewolucyjnych i narodowowyzwoleńczych przeciw reakcji w latach 1815-1848 ujęta jest w sposób syntetyzujący. Pozwala to zobrazować szeroki zasięg oraz różnorodność celów i form tej walki. Powstanie nowych klas społecznych - burżuazji i proletariatu - rodziło od samego początku konflikt między nimi. Próby rozwiązania tego konfliktu przez socjalizm utopijny zakończyły się niepowodzeniem. Zagadnienie to stanowi punkt wyjścia przedstawienia socjalizmu naukowego Marksa i Engelsa, ułatwia słuchaczom zrozumienie założeń „Manifestu komunistycznego”. Wiele uwagi należy poświęcić walkom narodowowyzwoleńczym Polaków. Walki narodu polskiego o odzyskanie niepodległości dają sposobność zwrócenia uwagi na jej powiązanie z walką o wyzwolenie chłopów. Wzmagającą się radykalizację społeczeństwa trzeba ukazać przy omawianiu ideologii: postępowych ugrupowań Wielkiej Emigracji po Powstaniu Listopadowym, spisku Ściegiennego, Powstania Krakowskiego w 1846 roku i Powstania Styczniowego. Okres ten stwarza wiele okazji do akcentowania solidarności rewolucjonistów innych krajów - a zwłaszcza Rosji - z walką Polaków o niepodległość, ukazuje również udział Polaków w wystąpieniach rewolucyjnych innych narodów.

W poznawaniu rozwoju ruchu robotniczego ważną rolę odgrywają wiadomości o I Międzynarodówce oraz pierwszej zbrojnej próbie przejęcia władzy przez proletariatu w Komunie Paryskiej. Zagadnienia te umożliwiają zwrócenie uwagi na nierównomierność w procesie likwidacji feudalizmu, na zacofanie w rozwoju sił wytwórczych i stosunków społecznych w Europie Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce.

Ważnym zadaniem jest doprowadzenie słuchaczy do zrozumienia przejścia kapitalizmu wolnokonkurencyjnego w fazę imperializmu oraz skutków tych przemian. Zwrócić należy uwagę na narastanie sprzeczności między klasą robotniczą a burżuazją, między metropoliami a ich koloniami oraz między poszczególnymi państwami imperialistycznymi.

Szczególną uwagę należy zwrócić na rozwój ruchu robotniczego i początki nowoczesnych partii politycznych na ziemiach polskich oraz radykalizację społeczeństwa w okresie rewolucji 1905-1907.

Semestr V - 2 godziny tygodniowo

Materiał nauczania w semestrze V obejmuje okres od wybuchu I wojny światowej do zwycięstwa nad faszyzmem i zakończenia II wojny światowej oraz początków Polski Ludowej. Rozpatrując genezę I wojny światowej, należy ukazać podstawowe sprzeczności między mocarstwami imperialistycznymi i zaborczy charakter wojny.

Przedstawiając sprawę polską należy wykazać i zaakcentować, że podstawowym warunkiem odzyskania niepodległości była konsekwentna, bogata w długoletnie tradycje walka narodowyzwolenicza, która w sprzyjających warunkach doprowadziła do odrodzenia się Polski.

Ważną i istotną rolę w całym kursie historii nowożytnej i najnowszej odgrywa Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Zwycięstwo rewolucji w Rosji łącznie z bezpośrednimi i dalszymi międzynarodowymi jej skutkami stanowiło zwrotny moment w rozwoju ludzkości, w decydującej mierze zaważyło na naszych losach.

Omówienie powstania II Rzeczypospolitej pozwala na pokazanie szeregu trudnych problemów towarzyszących odbudowie państwa i scalaniu terytoriów pozaborowych. Niezbędne jest podkreślenie, że walka o granice na zachodzie przebiegała w niesprzyjających warunkach dla Polski oraz przedstawienie bohaterskiej i patriotycznej postawy Ślązaków i Wielkopolan.

Jednocześnie słuchacze powinni zrozumieć, że tendencja do przesunięcia granicy na wschód była niesłuszna, że włączenie ziem zamieszkałych w większości przez ludność niepolską stało się źródłem słabości państwa, zarówno w odniesieniu do sytuacji wewnętrznej jak i międzynarodowej.

Podkreślając doniosłość faktu odzyskania niepodległości należy równocześnie wykazać, że nowa, burżuazyjna Rzeczypospolita nie spełniła pokładanych nadziei. Twórczy wysiłek narodu był hamowany, a nawet marnotrawiony na skutek egoistycznej polityki rządów burżuazyjnych. Na tym tle słuchacze lepiej rozumieją słuszność walki ekonomicznej i politycznej postępowych sił narodu z reakcją i jej zgubną dla kraju polityką wewnętrzną i zewnętrzną.

Jednocześnie należy ukazać wielki dorobek narodu w dziedzinie oświaty, nauki, kultury i odbudowy życia gospodarczego. Okres od napadu hitlerowskiego na Polskę we wrześniu 1939 roku jest wyjątkowo bogaty w wydarzenia, które kształtowały obecny układ sił na świecie. Analiza wzajemnie warunkujących się zjawisk i faktów umo-

żliwi słuchaczom zrozumienie ogólnych tendencji rozwojowych współczesnego świata.

Walka obronna Polski we wrześniu 1939 roku, która stała się początkiem II wojny światowej jest mośnikiem wielu momentów natury poznawczej i wychowawczej. Ujawniają się skutki polityki obozu sanacyjnego, pełnej nieufności klasowej i politycznej do potencjalnego sojusznika - Związku Radzieckiego, a opierającej bezpieczeństwo kraju na przymierzach z Anglią i Francją, które w decydującym momencie zawiodły. Przy omawianiu działań wojennych należy z jednej strony pokazać przewagę militarną i barbarzyństwo hitlerowskie, z drugiej zaś bezprzykładne bohaterstwo narodu polskiego.

Analizując przyczyny klęski wrześniowej, należy zaakcentować rolę, jaką odegrał nasz zbrojny opór oraz wpływ września na dalszy rozwój wypadków wojennych. Trzeba mocno podkreślić, że Polska pokonana na polu bitwy, ani na moment nie przerwała walki z najeźdźcą i prowadziła ją przez cały okres II wojny światowej.

Omawiając walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami, należy wyjaśnić różnice polityczne między głównymi ośrodkami ruchu oporu i uzasadnić błędność i nierealność koncepcji reprezentowanej przez rząd emigracyjny i jego delegaturę w kraju.

Szczególną uwagę należy zwrócić na powstanie ludowego Wojska Polskiego, jego czyny bojowe i polsko-radzieckie braterstwo broni. Słuchacze powinni zrozumieć słuszność linii politycznej wytyczonej przez Polską Partię Robotniczą, która z ówczesnych wydarzeń, jako jedyna, wyciągnęła słuszne i trwałe wnioski.

Semestr VI - 2 g o d z i n y t y g o d n i o w o

Materiał nauczania w semestrze VI obejmuje okres od zakończenia II wojny światowej i początków Polski Ludowej do 1983 roku.

W okresie objętym programem nauczania semestru VI zaszły zasadnicze przemiany tak w świecie, jak i w Polsce. Kraj nasz znalazł się na etapie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Został utworzony i wzmocnił swe pozycje światowy system socjalistyczny. Wzrosło znaczenie i rola ZSRR. W rezultacie ruchu narodowyzwoleńczego został zlikwidowany system kolonialny. Kraje Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej zaczęły odgrywać coraz większą rolę na arenie międzynarodowej. Pokojowe inicjatywy krajów socjalistycznych doprowadziły do zwycięstwa zasady międzynarodowego współist-

nienia, co stworzyło istotne przesłanki do trwałego pokoju na świecie. Dużą rolę odegrała tu aktywna polityka zagraniczna Polski Ludowej. Wzrosła międzynarodowa pozycja naszego kraju.

Przekazywanie słuchaczom wiedzy o dziejach Polski i świata w okresie powojennym powinno odbywać się równoległe z kształceniem odpowiednich postaw politycznych i właściwego stosunku emocjonalnego do najważniejszych problemów świata powojennego. Duma wypływająca z poznania osiągnięć PRL powinna umacniać postawę patriotyczną, a świadomość powiązania Polski z krajami socjalistycznymi i docenianie ich osiągnięć pogłębiać uczucia internacjonalistyczne.

Przyswojenie wiedzy faktograficznej tego okresu dziejów powinno pomagać słuchaczom w zrozumieniu współczesności. Do spraw najważniejszych należą: problemy związane z budową socjalizmu w Polsce, uświadomienie sobie miejsca i roli Polski wśród krajów socjalistycznych, zrozumienie roli klasy robotniczej oraz PZPR w życiu kraju oraz ZSRR i krajów socjalistycznych w świecie współczesnym, dysproporcji i niebezpieczeństw przyspieszonego rozwoju naukowo-technicznego i ekonomicznego świata, znaczenie wyzwolenia narodów kolonialnych, postępującej integracji świata współczesnego i konieczności pokojowego współistnienia w dobie broni masowej zagłady.

ORGANIZACJA PRACY DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEJ

W s t ę p

Efekty procesu nauczania zależą przede wszystkim od jego organizacji, różnorodności sposobów oddziaływania na uczniów, a także pracy samych uczniów. Współczesna szkoła wymaga takiej organizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej, aby samodzielność i aktywność intelektualna uczniów mogła być rozwijana na wszystkich lekcjach historii.

Jednym z istotniejszych warunków rozwijania samodzielności i aktywności jest zachowanie odpowiednich proporcji między ilością przyswajanej przez ucznia tzw. gotowej wiedzy, a sytuacjami, które wymagają od niego samodzielności przy rozwiązywania problemu.

Podane przez nauczyciela wiadomości powinny stanowić niezbędną postawę do samodzielnego wysiłku myślowego uczniów - do wykrywania

związków między faktami historycznymi, wyciągania wniosków, sprawdzania słuszności wprowadzonych twierdzeń; określania istotnych cech poszczególnych zjawisk historycznych, odróżniania cech ogólnych od specyficznych, uogólnienia, stosowania poznanych uogólnień przy wyjaśnianiu i ocenianiu nowych faktów historycznych, klasyfikacji materiału, itp.

S p ó j n o ś ć l o g i c z n a i powiązanie poszczególnych sytuacji poznawczych grają także niezmiernie istotną rolę w rozwijaniu samodzielnego myślenia, a można je osiągnąć przez odpowiednie ich usystematyzowanie wokół problemu stanowiącego główną oś lekcji. W kształceniu aktywności i samodzielności myślowej istotną rolę odgrywają s y t u a c j e p r o b l e m o w e mające zastosowanie i wartość dydaktyczną we wszystkich formach organizacji pracy i we wszystkich metodach nauczania.

Nauczyciel w procesie nauczania winien uswiadomić sobie c e l e p e r s p e k t y w i c z n e, a rozwiązywanie przez uczniów problemy traktować jako ogniwa tych celów. Każda sytuacja problemowa stworzona przez nauczyciela winna być przez nauczyciela stosowana z całkowitą świadomością. Nauczyciel powinien wiedzieć dlaczego jednym zagadnieniom poświęca więcej innym mniej czasu, dlaczego i kiedy należy zastosować takie lub inne pomoce naukowe. Wspomniane cele perspektywiczne powinny stanowić element koordynujący wielkość aspektów działalności poznawczej uczniów na lekcji. Świadoma koordynacja różnych elementów działalności poznawczej ucznia ułatwi nauczycielowi stworzenie niezbędnych warunków do kształtowania naukowego poglądu na świat i kształtowania, dzięki zdobytej wiedzy historycznej, właściwych przekonań.

Do osiągnięcia lepszych wyników nauczania, ich zoptymalizowania przy mniejszym wysiłku ze strony nauczyciela i ucznia, niezbędne jest planowanie pracy dydaktycznej i wychowawczej. Podstawą do tego jest roczny plan pracy w danej klasie. Może to być plan ramowy, przygotowany na podstawie o analizę materiału zawartego w programie i analizy treści podręcznika. W wyniku takiej analizy nauczyciel winien określić główne problemy dla poszczególnych rozdziałów i tematów programu oraz określić cele dydaktyczno-wychowawcze, jakie jest w stanie zrealizować w oparciu o analizowany materiał. W tej materii nauczyciel ma pełną swobodę i tylko od jego inwencji zależeć będzie jak prezentowane przez program treści merytoryczne przekaże uczniowi w toku nauczania.

W nauczaniu historii istotną sprawą jest by nauczyciel przygotował cykle lekcyjne, nie zaś odrębnie każdą lekcję. Operowanie cyklami lekcji ułatwi racjonalne gospodarowanie czasem, ściślejsze powiązanie lekcji w logiczny łańcuch i zoptymalizowanie procesu dydaktycznego.

Nauczyciel przygotowując ucznia do samodzielności myślenia musi uwzględniać w tym procesie ważną rolę pracy domowej. Spełni ona swą rolę tylko wtedy, jeśli będzie właściwie zorganizowana. A można to osiągnąć przez powiązanie jej z pracą lekcyjną w jednolity proces nauczania i uczenia się, dostosowanie zadań do możliwości ucznia, urozmaicenie tematów i form zadań domowych, każdorazowe sprawdzanie wiedzy i trudu, jakie uczeń zaangażował w pracę domową.

D o b ó r   m e t o d ,   s p o s o b ó w   i   ś r o d k ó w n a u c z a n i a

Stosowane w nauczaniu historii metody pracy dydaktyczno-wychowawczej powinny ułatwić uczniom nie tylko poznanie faktów historycznych, ale przede wszystkim nauczyć operowania związkami czasowo-przestrzennymi, przyczynowo-skutkowymi i genetycznymi, a ponadto zapewnić uczniom zdobycie takiego zasobu umiejętności i sprawności niezbędnych do udziału w życiu społecznym i politycznym.

W doborze metod i środków nauczania ważną rolę spełniają trzy zasady:

- 1/ adekwatności metod, sposobów i środków nauczania do specyfiki procesu poznawczego uczniów,
- 2/ zgodności metod i środków nauczania ze swoistymi właściwościami materiału nauczania,
- 3/ zgodności stosowanych przez nauczyciela metod i środków nauczania z możliwościami poznawczymi zespołu uczniowskiego.

Zasada pierwsza umożliwi kształtowanie prawidłowych wyobrażeń historycznych, np. nie można u ucznia wyrobić właściwego rozumienia pojęcia czasu nie operując osią czasu, tablicą chronologiczną i synchronistyczną. Przystawianie materiału faktograficznego wymaga posługiwania się szeroką gamą sposobów i środków metodycznych od obserwacji, przez narracje nauczyciela, ogląd materiałów ikonograficznych, film historyczny, wycieczki do muzeum, oglądanie zabytków, aż po czytanie lektury historycznej.

Przechodzenie od faktów jednostkowych do uogólnień dokonywane jest na drodze analizy i syntezy historycznej i wymaga stosowania odmiennych metod i środków jak: wykład nauczyciela, pogadanka, referat ucznia i dyskusja oraz ćwiczenia i zadania wymagające od ucznia samodzielności myślenia.

Zasada druga określa konieczność doboru odpowiednich metod środków dydaktycznych uwzględniających specyfikę materiału nauczania, a więc poszczególnych epok historycznych jak i różnych dziedzin historii: politycznej, społeczno-gospodarczej, kultury, itp.

Wreszcie trzecia zasada to zasada zgodności metod i środków nauczania z możliwościami poznawczymi zespołu uczniowskiego na określonym etapie pracy i rozwoju intelektualnego. Dostosowanie więc metod i środków nauczania do możliwości poznawczych i recepcyjnych ucznia powinno być przedmiotem stałej troski nauczyciela. Wszystkie metody winny być wprowadzone dynamicznie ze zwiększeniem stopnia trudności.

U t r w a l a n i e   w i a d o m o ś c i   i   u m i e j ę t - n o ś c i   u c z n i ó w

Utrwalanie wiedzy i umiejętności w procesie nauczania polega na planowym stwarzaniu przez nauczyciela warunków umożliwiających uczniom stosowanie zdobytej wiedzy w toku rozwiązywania nowych zadań. Tak pojmowane utrwalanie wiadomości jest nieodzownym czynnikiem kształtowania samodzielności i aktywności myślowej uczniów. Proces ten nie może być realizowany w oderwaniu od treści i metod pracy z nowym materiałem. Nauczyciel już w toku pracy nad nowymi treściami powinien stwarzać warunki dla zapamiętania faktów, istniejących między nimi związków rzeczowych, strukturalnych i uogólnień. Utrwalanie nabywanej wiedzy powinno dokonywać się na każdym etapie procesu uczenia, od poznania pojedynczego faktu, przez uogólnienie, do posługiwania się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych.

W systemie utrwalania najważniejszą rolę odgrywają dwa ściśle ze sobą połączone procesy: 1/ włączenie poznanego przez uczniów materiału faktograficznego do nowych układów treści i dochodzenia do coraz szerszych struktur pojęciowych; 2/ pogłębianie zdobytej przez ucznia wiedzy przez posługiwanie się nią w nowych sytuacjach poznawczych.

Kontrola i ocena wyników pracy uczniów

Kontrola w procesie nauczania nie może być rozumiana wyłącznie jako funkcja sprawdzająca, ma ona także walor kształcący i wychowawczy. Kontrola obok utrwalania wiedzy i rozwijania samodzielności i aktywności myślowej wdraża ucznia do systematycznej pracy i zmusza do celowego jej organizowania. W związku z tym kontrola nie może być uniwersalną, lecz zróżnicowaną w zależności od celu jaki nauczyciel sobie postawi, od treści i umiejętności jakie chce skontrolować, itp.

Pisemna praca kontrolna obejmuje wszystkich uczniów, daje oszczędność czasu, obiektywizuje wynik sprawdzianu. Natomiast kontrola ustna ma niezaprzeczalny walor, gdyż obok sprawdzenia wyników pracy ucznia wyrabia kulturę wypowiedzi, uczy logicznego myślenia, uczestnictwa w dyskusji, itp.

Kontrola powinna być prowadzona systematycznie, na bieżąco, w sposób planowy i powinna obejmować wszystkie istotne elementy treści każdego większego tematu lub działu programu. Zadania kontrolne muszą się mieścić w ramach nakreślonych przez program oraz być w miarę jednakowe pod względem stopnia trudności dla wszystkich uczniów danej klasy, bowiem z kontrolą wiąże się ocena ucznia. By ocena ułatwiała realizację zadań dydaktyczno-wychowawczych musi być maksymalnie zobiektywizowana, czyli ustalona w/g jednolitego kryterium dla wszystkich uczniów /o ile jest to możliwe/. Ocena powinna być bezwzględnie jawna, a kryteria na których została oparta powinny być dla ucznia oczywiste.

Korelacja z innymi przedmiotami

W nauczaniu historii zachodzi konieczność nawiązywania do wiadomości z innych przedmiotów i wykazywania wzajemnych związków i uwarunkowań. Korelacja i integracja wiadomości i umiejętności w toku nauczania pozwala na lepsze i wszechstronniejsze naświetlenie wydarzeń i zjawisk, pozwala na ukazanie wzajemnych powiązań i struktur między pojęciami. Nauczyciel historii ma możliwość łączenia różnych dziedzin życia społecznego, dlatego też powinien stosunkowo często odwoływać się do wiadomości zdobytych na lekcjach innych przedmiotów. Najwięcej wzajemnych związków posiada historia z językiem polskim. Historia operując pojęciami i zwią-

kami czasowymi pozwala na ich umiejscowienie w czasie i właściwe rozumienie utworów literackich i opisanych w nich wydarzeń z przeszłości. Z kolei lektura polonistyczna poszerza wiadomości ucznia, pozwala odtworzyć tło określonej epoki, nad którym autor piszący książkę musiał przecież poczynić niejednokrotnie głębokie studia. Lektura potęguje emocjonalny stosunek do omawianych na lekcji historii zagadnień. Oczywiście nauczyciel winien odpowiednio ukierunkować pracę z tekstem literackim, pomagać uczniowi w jego krytycznym odbiorze, uświadamiać specyfikę poznawczą ze względu na m.in. fikcję literacką. Także muzyka i plastyka wzbogacają wiedzę uczniów z dziejów kultury.

Dość istotną pomoc w kształceniu historycznym stanowią wiadomości z zakresu geografii. Ułatwiają one rozumienie przez ucznia pojęcia przestrzeni, przemian społeczno-gospodarczych, międzynarodowych uwarunkowań w polityce itp.

Nauczyciel niejednokrotnie może syntetyzować wiadomości zdobyte przez uczniów na lekcjach fizyki, chemii, biologii, a nawet matematyki. Na przykład wiadomości o wielu istotnych wynalazkach, odkryciach naukowych, powinny być na lekcjach historii wykorzystane przy omawianiu dziejów nauki i techniki.

Wiadomości zdobyte na lekcjach historii stanowią będą cenną pomoc w realizacji programu wiedzy o społeczeństwie. Materiał historyczny stanowi podbudowę do ugruntowania problematyki materializmu historycznego. Także wiedza historyczna jest niezbędna do prawidłowej realizacji treści nauczania innych przedmiotów humanistycznych i społecznych, a zwłaszcza literatury i wiedzy o społeczeństwie.

Nauczyciel historii powinien zaznajomić się z programami nauczania tych przedmiotów, a także utrzymywać kontakt z nauczycielami w celu uzgodnienia toku pracy dydaktyczno-wychowawczej.

ISBN 83-02-03361-8